

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Sepulkrální památky na Rychnovsku v letech 1780-1938

Lucie Fajfrová

Bakalářská práce

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie FAJFROVÁ**
Osobní číslo: **H08616**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Sepulkrální památky na Rychnovsku v letech 1780-1938**
Zadávající katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude zaměřena na zmapování umělecko-historicky hodnotných sepulkrálních památek na území bývalého okresu Rychnov nad Kněžnou. Jednotlivé artefakty budou zhodnoceny po historicko-umělecké stránce a v širších kulturních a regionálních souvislostech.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Umělecké památky Čech I.-IV. Praha 1977-1982. WIRTH, Zdeněk. Naše hřbitovy. Úvodem, Časopis Společnosti přátel starožitností českých XVI, 1908, s. 1-4. KOUŘIL, Tomáš - SVOBODA, Antonín. Dějiny Rychnova nad Kněžnou. Rychnov nad Kněžnou 1928. ZRÚBEK, Rudolf. Domus sancte: průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou. Rychnov nad Kněžnou 1993 (a další četné publikace téhož autora). PETRASOVÁ, Taťána - LORENZOVÁ, Helena (eds.). Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001. PRAHL, Roman a kol. Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830. Praha 2004 (zde přehled další literatury). PETRASOVÁ, Taťána - LORENZOVÁ, Helena (eds.). Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890 (III/1-2). Praha 2001. konferenční sborníky Epigraphica & sepulcralia sv. I.-III. (ed. Jiří Roháček). Praha 2005-2009. Zprávy památkové péče

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Choceňi dne 30. března 2011

Lucie Fajfrová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za veškerou odbornou pomoc, objektivní připomínky a cenné rady k tématu mé bakalářské práce a také za vynaložený čas, úsilí a vstřícný přístup.

Velké poděkování patří mé rodině za srdečnou podporu. Dále lidem, kteří mi umožnili přístup na hřbitovy, které nejsou volně přístupné. Pracovnicím knihovny v Chocni za ochotu a rychlost získání těžko sehnatelných publikací, které byly pro tuto práci zásadní.

SOUHRN

Tématem této práce je snaha přinést ucelený pohled na sepulkrální památky na Rychnovsku v letech 1780-1938. Chceme se věnovat vybraným hřbitovům, náhrobkům a zařadit je do kontextu doby.

Konkrétně se budeme zabývat hřbitovními památkami v Kostelci nad Orlicí, Týništi nad Orlicí, Opočně, Dobrušce, Rychnově nad Kněžnou a Vamberku. Zde se setkáváme s rozvojem sepulkrální tvorby a významnými umělci.

KLÍČOVÁ SLOVA

Rychnov nad Kněžnou – architektura – sepulkrální památky – 1780-1938 – náhrobek

TITLE

Sepulchral Monuments of Rychnov Region in years 1780-1938

SUMMARY

The topic of this work is to make complex view on sepulchral monuments in Rychnov Region in years 1780 – 1938. We would like to pay attention to the particular cemeteries and sepulchres and to put them into the context of time.

Concretely we will deal with cemetery monuments in Kostelec nad Orlicí, Týniště nad Orlicí, Opočno, Dobruška, Rychnov nad Kněžnou and Vamberk. Here we can meet with development of sepulchral activity and significant artists.

KEY WORDS

Rychnov nad Kněžnou – architecture – sepulchral monuments – 1780 – 1938 - sepulchres

Obsah

Úvod	1
1. Sepulkrální kultura	4
1.1. Uspořádání katolických hřbitovů.....	4
1.2. Židovské hřbitovy.....	5
1.3. „Umění umírat“	6
2. Motiv umírání a smrti v české novodobé literatuře	8
3. Symbolika architektonických doplňků náhrobku	12
3.1. Anděl, génius, Erós.....	12
3.2. Kříže.....	12
3.3. Urna a váza.....	13
3.4. Stéla.....	13
3.5. Antika.....	13
4. Umění nápisu	15
4.1. Nápisy	15
4.2. Židovské nápisy.....	15
5. Kostelec nad Orlicí.....	17
5.1. Historie města.....	17
5.2. Katolický hřbitov	18
5.2.1. Autor neznámý – rodinná hrobka Zeidlerova.....	18
5.2.2. Quido Kocián.....	19
5.2.2.1. Hrobka rodiny Faltysovy a Albertovy.....	19
5.2.3. V. Morávek.....	19
5.2.3.1. náhrobek Máří Magdy Strakové.....	20

5.2.3.2. Hrobka rodiny Petrlákovy z Tutlek	20
5.2.4. Karel Michálek.....	20
5.2.4.1. Hrobka neznámého	21
5.2.4.2. Náhrobek Blažkových.....	21
5.2.5. Shrnutí	21
6. Týniště nad Orlicí.....	22
6.1. Historie města	22
6.2. Katolický hřbitov	23
6.2.1. Vondráček – náhrobek neznámého	24
6.2.2. Zdeněk Vondráček	24
6.2.2.1. Hrobka rodiny Kotkovy	24
6.2.3. F. Koukol – náhrobek rodiny Tučkovy	25
6.2.4. J. Černý – náhrobek Durdíkových	25
6.3. Shrnutí.....	25
7. Opočno	26
7.1. Historie města.....	26
7.2. Katolický hřbitov	27
7.2.1. Josef Šrámek	27
7.2.1.1. Náhrobek Františka Umbella.....	28
7.2.1.2. Náhrobek neznámého.....	28
7.2.2. Josef Marek (starší)	29
7.2.2.1. Náhrobek Matěje Černoška.....	29
7.2.3. A. Vondráček.....	30
7.2.3.1. Náhrobek Jana Zohorny	30
7.2.4. A. Musunce - Náhrobek Georga Pitka	30
7.2.5. J. Hartman – náhrobek Karel Karlovský.....	31
7.2.6. Autor neznámý – náhrobek Anny Marii Hawelky.....	32
7.2.7. M. Ježek – náhrobek Františka Aloisa Skuherského.....	32
7.2.8. Autor neznámý – Památník Josephi Colloredo-Mannsfeld Principis	33
7.3. Shrnutí.....	34

8. Dobruška.....	35
8.1. Historie města.....	35
8.2. Židovský hřbitov.....	36
8.3. Katolický hřbitov.....	37
8.3.1. Josef Šrámek.....	38
8.3.1.2. Hrobka rodiny Dostálový.....	38
8.3.1.3. Náhrobek rodiny Honkovy.....	39
8.3.1.4. Náhrobek rodiny Slavíkovy.....	39
8.3.1.5. Náhrobek rodiny Lhotských a Linhartova.....	40
8.3.2. Autor neznámý – Hrob Josefa Hoffmana.....	41
8.3.3. Holas – P. Frant. Vojtěch Hajzler.....	41
8.3.4. Jan Kotěra.....	42
8.3.4.1. Hrobka rodiny Laichterovy.....	43
8.3.5. M. Ježek – Hrob Kosaře, Macha.....	44
8.3.6. Františka Novák.....	44
8.3.6.1. Hrobka Lenfeldových.....	44
8.4. Shrnutí.....	44
9. Rychnov nad Kněžnou	46
9.1. Historie města.....	46
9.2. Židovský hřbitov.....	47
9.3. Katolický hřbitov.....	48
9.3.1. Karel Michálek.....	48
9.3.1.1. Hrobka rodiny Libických a Kurcovy.....	49
9.3.1.2. Hrobka rodiny Aloise Štaubera.....	49
9.3.1.3. Sousoší Kalvárie.....	50
9.3.2. Václav Bažant.....	51
9.3.2.1. Hrobka rodiny Reinholdovy.....	51
9.3.3. Bažant a Štěrbá.....	51
9.3.3.1. Hrobka rodiny stavitele Štaubera.....	52
9.3.3.2. Hrob Josefa Mikše.....	52
9.3.4. Autor neznámý – Hrobka rodiny Holoubkových.....	53
9.4. Shrnutí.....	53

10. Vamberk	55
10.1. Historie města	55
10.2. Židovský hřbitov	55
10.3. Katolický hřbitov	56
10.3.1. Autor neznámý - Náhrobek rodiny Urbanovy	56
10.3.2. Autor neznámý – Náhrobek rodiny Kotyzovy – Závodních.....	57
10.3.3. Autor neznámý – Hrobka rodiny Kubiasovy	57
10.3.4. J. Stehlík - Hrobka rodiny Karáskovy	57
10.3.5. J. Podpěra - Hrobka rodiny Zvoníčkovy.....	58
10.3.6. Karel Michálek.....	58
10.3.6.1. Náhrobek rodiny Dostálovy, Melkovy, Kosteckých.....	58
10.3.7. Dílna Mielnických	59
10.3.7.1. Krucifix	60
10.3.8. Umělecká dílna Františka Ducháčka	60
10.3.8.1. Náhrobek rodiny Vilímkovy.....	60
10.3.9. Josef Víšek	61
10.3.9.1. Hrobka rodiny Karešovy	61
10.4. Shrnutí	62
Závěr	63
Resume.....	65
Seznam pramenů a literatury	67
Seznam obrazové přílohy.....	70
Obrazová příloha	72

Úvod

V této práci se pokoušíme přinést ucelený pohled na sepulkrální památky na Rychnovsku v rozmezí let 1780-1938, jejichž zadavateli byly převážně bohaté měšťanské rodiny. Chtěli bychom se věnovat vybraným hřbitovům a náhrobkům. Pokusili jsme se je zařadit do kontextu památek v celém Rychnovsku.

Stručně jsme se zabývali dějinami jednotlivých míst, abychom se přiblížili prostředí vývoje hřbitovní kultury. Hluběji pronikneme do oblasti náhrobků, pomníků a hrobek, jež vznikly v daném období a na určitém místě. Pokusíme se i odpovědět na otázku, zda byla provázána sepulkrální tvorba mezi jednotlivými městy a zda se v něm objevovaly podobné náměty. Z tohoto důvodu, hledání provázanosti mezi jednotlivými objekty, jsme se přiklonili k vymezení této práce časově. Pokud existuje propojení mezi jednotlivými díly, bude toto spojení lépe viditelné a prokazatelné. Vycházíme nejen z dostupné literatury a pramenů, ale je pro nás také důležitý terénní výzkum, bez kterého by tato práce nemohla být vytvořena.

Vlastní bádání a výzkum proběhl na podzim a v zimě v roce 2010 a poté na jaře roku 2011. Průzkum je pro tuto práci nosným bodem. Opíráme se o osobní návštěvy hřbitovů a fotografické záznamy, které jsme pořídili digitálním fotoaparátem. Mnohdy bylo nutné překonat překážky v podobě propadající se půdy, křoví, které zakrývalo hrobky. Starší katolické a židovské hřbitovy byly uzamčeny, proto jsme byli nuceni dohledat správce a získat klíče.

Tato práce, přinášející pokus o ucelený pohled na kamenickou a architektonickou činnost z let 1780-1938, by ráda pozvedla zájem o památky v rychnovském okrese, které jsou často v dezolátním stavu a hrozí jejich zánik. Dotkneme se také židovských hřbitovů, u kterých je situace obdobná.

Důležitým počátečním bodem, od kterého se tato práce odvíjí, je kniha Romana Prahla a kolektivu *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*¹. Tato kniha nám umožnila nahlédnout do tvorby a myšlení tehdejších kameníků, sochařů a architektů. Seznámili jsme se zde s různými architektonickými prvky, jejich významy a jejich propojení s Bohem a duchovním světem, přiblížili se době, ve které vznikaly. Objevujeme zde propojení pozemského a posmrtného života.

¹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1188-9.

Neméně důležitou publikací pro nás byla *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*² od Pavla Vlčka, která vyšla v roce 2004. Umožnila nám seznámit se a dohledat mnoho architektů, kameníků, stavitelů a zedníků, se kterými jsme se setkali a nedařilo se nám je najít. Také jsme díky tomu mohli uspořádat rodinnou hierarchii u Mielnických³, jejichž rod se skládal z několika pokolení.

Z novějších prací byly velkým přínosem kniha *Dobruška a Opočno*⁴ od Josefa Ptáčka a *Dějiny města Dobrušky v datech*⁵ od Václava Matouše. Podávají nezávislý pohled na dějiny jednotlivých jmenovaných měst bez jakéhokoliv osobního vlivu. Proto jsme se je rozhodli využít pro zpracování historie měst a přiblížení okolností vzniku hřbitovů a následné sepulkrální tvorby. *Dějiny města Dobrušky v datech*⁶ zároveň sloužily k chronologizaci jednotlivých dějů ovlivňujících vývoj města Dobrušky.

Významný podíl na vytvoření této práce měly publikace od Rudolfa Zrůbka, který se zabýval sepulkrální architekturou na Rychnovsku, především nás zajímala oblast jeho výzkumu zabývající se barokem ve Vamberku a rodem Mielnických, jehož tvorbu a rodovou linii zmapoval. A to v publikaci *Kamenná svědectví doby*⁷, v níž se věnuje přímo rodu Mielnických a vývoji jejich tvorby. Ani příručku *Domus sancte*⁸ nemůžeme opomenout. V současné době je to jeden z mála dokladů dokazujících existenci hřbitova u kaple Proměnění Páně v Rychnově nad Kněžnou.⁹ Zároveň je zde podrobné seznámení s církevními stavbami v Rychnově nad Kněžnou.

Rudolf Zrůbek svými zkušenostmi i objevy v sochařské tvorbě ve Vamberku přispíval do časopisů. Mnoho jeho článků nalezneme v *Dobrušském zpravodaji*, v *Orlickém týdeníku* a *Horském kurýru*.

*Rychnovské hřbitovy a pohřebiště*¹⁰ od Stanislava Dvořáka nám umožnily nahlédnout podrobně do historie vývoje hřbitovní kultury v Rychnově nad Kněžnou, a to nejen co se týče katolických hřbitovů, které měly zajímavý osud, ale také nám přiblížil problematiku židovského hřbitova.

² VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0969-8.

³ Též psaných Mělnických.

⁴ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-926-0.

⁵ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994.

⁶ Tamtéž.

⁷ ZRŮBEK, Rudolf. *Kamenná svědectví doby: Baroko v kraji orlických hor*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum, 1996. ISBN 80-900902-7-3.

⁸ ZRŮBEK, Rudolf. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993.

⁹ V dnešní době se u kaple Proměnění Páně nachází park.

¹⁰ DVOŘÁK, Stanislav. *Rychnovské hřbitovy a pohřebiště*. Rychnov nad Kněžnou: [s.n.], 1935.

Jednou z knih, na základě které jsme sepsali historii Rychnova nad Kněžnou, byla kniha Antonína Svobody z roku 1924 *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*¹¹. Dějiny jsou zde sepsány velmi podrobně, a to až tak, že autorův pohled je silně subjektivní a ovlivňuje historickou část. Proto zde bylo nutné separovat informace a vybrat jen ty, které byly historicky podloženy.

Nezbytnou knihou pro seznámení se s historickými okolnostmi Vamberka se stala kniha Josefa Krále *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*¹². Podrobná historie města je zde vyličená srozumitelně a přehledně. Najdeme zde i seznamy občanů, počty obyvatel, ceny za mše apod.

Informace o židovských hřbitovech ve všech městech jsme čerpali v knize *Židovské památky Čech*¹³ z roku 2004, která přibližuje mimo jiné tematiku židovských hřbitovů v rychnovském okrese. A nám umožnila zařadit památky a rozvoj hřbitovů do chronologické souřadnosti. K přiblížení výtvarné podoby náhrobků jsme využili příspěvků Ivy Steinové.

¹¹ SVOBODA, Antonín. *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1924.

¹² KRÁL, Josef F. *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*. Praha: Město Vamberk nad Zdobnicí, 1927.

¹³ ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Vydání 1. Šlapanice: Era, 2004. ISBN 80-86517-64-0.

1. Sepulkrální kultura

1.1. Uspořádání katolických hřbitovů

Hřbitov býval položen tak, aby se nacházel mimo město nebo obec na vyvýšeném místě. Na měkké jílovité nebo vápencové půdě, která zpomaluje tlení a nešíří výpary. Hřbitovy, které se nacházely vně hradeb města, byly postupně rušeny a nové zřizovány z hygienických důvodů mimo město. Zároveň se poblíž nacházela márnice. Někdy bývala spojena s obydlím hrobníka.¹⁴

Márnice byla vytápěna, aby se potvrdila smrt nebožtíka – teplo zrychlovalo proces tlení těla, které dokládalo smrt. Proudění vzduchu bylo zajištěno okny, která se měla nacházet proti sobě¹⁵. V márnici mohli být uloženi 2-4 mrtví, podmínkou bylo, aby byli opatřeni šňůrkou, na níž byl připevněn zvonek pro případ, že by se probrali k životu¹⁶.

Takto umístěný hřbitov nebyl pravidlem. S hřbitovem nacházejícím se na vyvýšeném místě se setkáváme v Rychnově nad Kněžnou a ve Vamberku. V jiných městech je buď hřbitov součástí města, anebo je na nízko položeném, snadno dostupném místě. Jedním z pravidel je, že je hřbitov osázen stromy, které zabraňují vanutí větru. Zároveň je obehnan zdí chránící hroby před okolními vlivy.

Hřbitov ne vždy odpovídal daným předpokladům. Velký vliv mělo i umístění kostelů či kaplí. Pokud se nacházely na hřbitově, byly náhrobky rozmístěny kolem nich tak, aby kopírovaly prostor kolem, přičemž velké hrobky a pomníky byly umístěny u hřbitovní zdi. Ve středu hřbitova je občas umístěn větší pomník. U nověji založených hřbitovů se kaple ani kostel nestaví, proto je celý prostor vyplněn pouze náhrobky, které jsou umístěné v řadách, mezi nimiž vedou cesty. V Opočně se setkáváme s hřbitovem, který má hlavní cesty vytvořené do tvaru kříže s pomníkem v jejich středu. Tento tvar vznikl až po jeho přestavbě.

Židovské hřbitovy, které byly zakládány mimo město, jsou postaveny na nekvalitní půdě, což v současné době vede k jejich devastaci. Půda vlivem povětrnostních podmínek a deště sjíždí ze svahu a tím jednotlivé kameny padají. Židovské hřbitovy mají oproti katolickým hřbitovům k dispozici jen malý pozemek. Proto zde nacházíme náhrobky velmi

¹⁴ LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *v české kultuře 19. století*. Vydání 1. Praha, Koniasch Latin Press, 2001, s. 68-69. ISBN 80-85917-79-3.

¹⁵ Není tomu tak vždy. Jednotlivé márnice mají okna umístěna různorodě.

¹⁶ Každý musel mít svůj vlastní zvonek.

těsně u sebe. Nejsou zde, tak jako u katolických hřbitovů, před náhrobními kameny prostory s umístěnými horizontálními deskami zakrývajícími hrob. Zde je každé místo vyplněno.

1.2. Židovské hřbitovy

K základním rozdílům mezi židovským a křesťanským hřbitovem patřila tradiční židovská zásada nenarušitelnosti hrobů. Ostatky zemřelých mají navždy zůstat na místě, kde byly pohřbeny. Proto k exhumacím dochází jen výjimečně. V případě, kdy došlo k zaplnění hřbitova a nebylo možné jej rozšířit, navezla se na staré hroby vrstva půdy. Další zesnulí byli pak pohřbíváni nad původními hroby. Původní náhrobky byly přesazeny do nové vrstvy zeminy. Pokud se musela země navršovat několikrát, nacházíme pak na těchto místech náhrobky umístěné, pokud se dochovaly, těsně vedle sebe.¹⁷

V novověku směly být židovské hřbitovy zakládány pouze mimo město či ves. Častěji byly zřizovány daleko od města a to ještě na opovrhovaném místě. Většinou to bývaly špatné pozemky, které jsou dnes vystaveny sesuvům půdy.¹⁸

Dalším významným rozdílem je umístění synagog a hřbitovů. Na rozdíl od katolických zvyklostí nejsou synagogy umístěny v sousedství hřbitovů. Naopak jsou od hřbitovů dosti vzdálené. Pokud spolu sousedí, jde spíše o náhodu nebo o nedostatečný prostor v židovských čtvrtích.¹⁹

Židovské náboženství nedovoľovalo nechat zemřelého v domě, kde zemřel. Proto bývali nebožtíci přesunuti do márnice. Zde u nich seděli členové pohřebního bratrstva. Členové zajišťovali rituální omytí těla. Na tento rituál byl v márnici připraven speciální, většinou kamenný, stůl. Těla se omývala teplou vodou, proto se v márnici topilo.²⁰

Během 19. století začala márnice plnit funkci obřadní síně a později také vozovny - s tou se setkáváme v Rychnově nad Kněžnou a Dobrušce. Vozovna sloužila k uložení pohřebního vozu. Dnes jsou některé vozovny upraveny jako připomínka zaniklých židovských obcí. Někdy můžeme na stěnách obřadních síní najít hebrejské modlitební texty. Také tam bývají umístěny pamětní desky se jmény obětí nacismu.²¹

¹⁷ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 34. ISBN 80-900895-1-8.

¹⁸ Tamtéž, s. 35.

¹⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Vydání 1. Šlapanice: Era, 2004, s. 56-60. ISBN 80-86517-64-0.

²⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992, s. 35. ISBN 80-900895-1-8.

²¹ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Vydání 1. Šlapanice: Era, 2004, s. 354. ISBN 80-86517-64-0.

Nápisy na náhrobcích byly až do poloviny 19. století pouze hebrejské. Poté se objevují hebrejsko-německé. Ve 20. století se objevují kromě německých nápisů i české. Náhrobky se i tak neobjedou alespoň bez pár hebrejských znaků.

Nezbytnou součástí náhrobku jsou reliéfy. Jedním z námětů je *Dub pláče*, který pochází ze židovské biblické tradice a je symbolickým projevem smutku. Někdy bývá doplněn o hebrejský nápis *alou bachut*. Kolem 19. století začínají mít stromy podobu *smuteční vrby*.²²

Podané ruce jsou jedním z nejčastějších používaných symbolů. Zobrazují hrob dvojice lidí, kteří si jsou blízcí. Dále se zobrazují květiny, které směřují dolů – zobrazení smutku.²³

1.3. „Umění umírat“

Poté co byly hřbitovy přeneseny za hranice města, stal se hrob důležitým znakem společenského postavení. Zároveň s tím začalo baroko pracovat s rovností všech stavů před smrtí. Proto byly budovány společné hřbitovy, kde se šlechtické hroby ze soukromých pozemků přesunuly na vymezené hřbitovní pozemky. Během 19. století došlo k několika změnám, a to i v oblasti umírání. Lidé se začali modlit za „dobrou smrt“ a součástí náboženské výchovy se stalo „umění umírat“, které bylo v souladu s náboženskými principy. Kladl se velký důraz na to, aby umírající odešel ze světa smířen s Bohem i lidmi, obklopen nejbližšími a zaopatřen svátostmi.²⁴

Koncem 19. století se přestává umírat doma a smrt se přesouvá do nemocnic. Toto místo přestává být degradujícím pro umírajícího. Dříve na nemocničním lůžku umírali jen ti, o které se rodina nemohla nebo nechtěla postarat. Zároveň jsou z procesu smrti vyloučeny děti, které se umírání nesměly účastnit. Dříve musely být přítomny z výchovných důvodů.²⁵

Během 17. a 18. století byl pohřeb pojat jako divadlo. V případě, že nebožtík zemřel v chladném období a byl významný, bylo jeho tělo balzamováno a přenášeno z jednoho kostela do druhého, kde bylo vystavováno. Pohřební průvod reflektoval sociální postavení nebožtíka. Pohřby mocných a významných byly dlouhé, kvůli krátké cestě by nemělo smysl nákladný průvod vypravovat, a doprovázené desítkami rodinných přátel, zatímco rakev

²² Tento motiv se začal prosazovat i na katolických hřbitovech. – STEINOVÁ, Iva. *Židovský náhrobek: Motivy zármutku a sklonu*. Zprávy památkové péče. 2009, 69, č. 5, s. 344-351.

²³ V Dobrušce a Vamberku jsou vyobrazeny bohaté květinové reliéfy. – Tamtéž; s. 344-351.

²⁴ LORENZOVA, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Vydání 1. Praha, Koniasch Latin Press, 2001, s. 13-15. ISBN 80-85917-79-3.

²⁵ Tamtéž, s. 15.

chudého nesly rodinní příslušníci nejkratší cestou na hřbitov. V baroku se na zemřelého pamatovalo a v kostele se za něj nechala sloužit mše nebo odříkat modlitba.²⁶

²⁶ LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Vydání 1. Praha, Koniasch Latin Press, 2001, s. 16-19. ISBN 80-85917-79-3.

2. Motiv umírání a smrti v české novodobé literatuře

Smrt je od nejstarších dob pokládána za záhadný a tajemný jev. Mrtvé tělo vyvolávalo nejen odpor, ale i strach a hrůzu z neznámého či ztráty životních sil. Od středověku byla smrt považována za projev násilí, způsobený nadpřirozenou silou – nemocí, kterou způsobili démoni, kouzla či čáry. S příchodem křesťanství dochází ke změně. Smrt je vnímána jako vykoupení ze světa utrpení. Většinou však pouze pokud člověk přijme a pochopí Kristovo poselství.²⁷

Koncem středověku se umrlčí tematika dostává do literatury a výtvarného umění. Ta se promítla do skladeb 16. století v podobě mravokárných textů. To se v 17. století mění vlivem morových epidemií. Jsou zakládány morové nebo cholerové samostatné hřbitovy. Lidé tak byli vystaveni pohledům do otevřených hrobů s tlejícími těly. Tím se vedle sebe postavila pomíjivost a bezcennost lidského života se smrtí. Smrt je bezvýjimečná a slepá.²⁸

V lidové tradici se smrt objevuje v různých podobách. Tento jev vyvolával strach ze smrti, posmrtných návratů, strašení nebo znovuzrození, ale i převtělování duší. Slovanům byla blízká představa smrti v podobě ženské postavy, zahalené do bílého oděvu či plachty. Mezi atributy smrti patří kosa, srp, pila, hrábě.²⁹

Tyto všechny projevy smrti a umírání se objevují v literatuře 19. století. V *Protichůdcích* Václava Bolemíra Nebeského se objevuje působivý popis smrti v podobě ženy: „*Bledá to a strašidelná žena, / velikánská, vínkem ověncená, / od skrání, jenž ohnivě jí plane, / v rouchu bílém, černě opásána; / šátek krvavý jí v ruce vlaje. / Snad ji znáte – je to morní panna! / Po bařinách, stráních, lesích hustých / chodí ona, po hřbitovech pustých; / tam si ráda na kostnice sedá, / ohlíží se, oběti hledá.*“³⁰

V Erbenově tvorbě se smrt vyskytuje v podobě kosy. Tento motiv nacházíme v baladě *Štědrý den*: „*Vykvetla, jak by zalívána rosou, / uvadla, jak by podsečena kosou ...*“³¹ Velmi podobná tematikou je *Vrba*, kdy nejen dojde k náhlé smrti, ale je zde i námět převtělení duše do stromu. „*Umřela tvá paní milá, / jak by kosou sřata byla; / zdráva chodíc při své práci, /*

²⁷ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 168. ISBN 80-7021-397-3.

²⁸ Tamtéž, s. 169.

²⁹ Tamtéž, s. 171-172.

³⁰ NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Básně*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 21. ISBN 80-7106-598-6.

³¹ ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Ostrava: Knižní expres, 2001, s. 76. ISBN 80-86132-48-X.

*padla, jak strom se skácí; ...*³² Propojení duše ženy s tělem bylo natolik silné, že ve chvíli kdy došlo k podtětí stromu, zemřela i paní.

Erben se nevyhýbal ani myšlence na navrácení mrtvého, který si jde pro někoho blízkého. V případě, že člověk souhlasí a jde s umrlcem, tak mu hrozí smrt. Většinou jej umrlec vede do kaple, kde je pak rozsápán mrtvými. Jediné možné vykoupení je roztrhání košile, kterou má dotyčný na sobě. „...*hrob jeden dutý nahoře... / a na každičké mohyle / útržek z nové košile.*“³³ To však v baladě *Svatební košile* není vše, také je zde oživení mrtvého: „*Vstávej, umrlče, nahoru, / odstrč mi tam tu závoru! / A mrtvý oči otvírá, / a mrtví oči protírá, / sbírá se, hlavu pozvedá, / a půlkolem se ohlédá. / Bože svatý, rač pomoci, / nedejž mne d'áblu do moci! - / Ty mrtvý, lež a nevstávej, / pán bůh ti pokoj věčný dej! / A mrtvý hlavu položiv, / zamhouřil oči jako dřív.*“³⁴ Mrtvý se zde probírá, aby pozvedl závoru. Modlitba a víra v Boha pomůže dívce uspat umrlce a přežít tak noc. Bůh je silnější než smrt.

Na Moravě se věřilo, že při každém narození Smrt rozžehne svíci a ve chvíli, kdy svíce dohoří, musí člověk zemřít. „...*Barunka jí předřikávala modlitbu umírajících; babička modlila se s ní, až najednou ústa se nehýbala, oko upřené zůstalo na krucifix nad ložem visící, dech se zatajil. – Plamínek života jejího zhasl jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše stráveno.*“³⁵ Poté, co došlo v domě k úmrtí byla otevírána všechna okna, aby duše zemřelého mohla odejít a neskryla se nikde v domě. „...*otevřela okno, aby duše volnost měla k odletu.*“³⁶ Ovšem v knize *Babička* nechybí ani téma propojení lidské duše se stromem a jejich vzájemné ovlivnění ve smrti: „*My jsme si rovny, půjdeme asi zároveň také spát... museli ji vykopat a spálit*“³⁷. *Babička to samé jaro velice kašlala... ruce víc a víc schly, hlava byla jak sníh, hlas slabší a slabší.*“³⁸

Obraz pekla byl spojován s d'áblem – našeptávačem, který bývá spojován se sebevraždou. Sebevražda byla považována za slabost a těžký hřích, proto byla vnímána s odporem. Nejčastěji byly sebevrazi pohřbeni v lesích, zahradách, na křižovatkách katastru. Hrob byl pak opatřen velkým, těžkým kamenem, aby duše nemohla ven. Pohřeb probíhal bez přítomnosti kněze a v noci. Nedalo se jim ani zvonit, věřilo se, že by zvony ztratily schopnost zahánět bouřku a krupobití. Hroby se nevysvěcovaly.

³² ERBEN, Karel Jaromír. *Mateří doušky*. Vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 70.

³³ ERBEN, Karel Jaromír. *Mateří doušky*. Vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 35.

³⁴ Tamtéž, s. 34.

³⁵ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 278. ISBN 80-202-0107-6.

³⁶ Tamtéž, s. 278.

³⁷ *Vykopat a spálit jabloň.*

³⁸ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 277. ISBN 80-202-0107-6.

Tento námět se nachází v Holoubkovi: „...a mezi vlnami / bílý šat se míhá. / Tu vyplývá noha, / tam zas ruka bledá: / žena nešťastnice / hrobu sobě hledá! - / Vytáhli ji na břeh, / zahrabali skrytě, / kde cesty pěšiny / křižují se v žitě. / Nižádného hrobu / ji býti nemělo: / jen kámen veliký / tlačí její tělo. / Však nelze kamenu / tak těžko ležeti, / jako jí na jménu / spočívá prokletí!“³⁹ Z výčitek svědomí spáchala sebevraždu utopením. Proto byla tajně pohřbena a zatížena velkým kamenem.

V Nerudově povídce *Jak si nakouřil pan Vorel pěnovku* se setkáváme s motivem sebevraždy pod tlakem okolí. „...nahoře že se vyhoup nešťastný krupař, oběšený zcela ve výši na skobě.“⁴⁰

Karolína Světlá, ve své povídce *O krejčíkově Anežce*, se zaměřila na nešťastnou lásku končící skokem zamilovaných ze skály. Jejich těla jsou následně pohřbena pod skálou z níž skočili. „Dole v lese u potoka je zahrabali, nevykropili jim hrob, ale bledé jitro jim ho denně kropí svými stříbrnými slzami; postavili jim kříž, ale nejštíhlejší smrk se pne nad jejich mladými těly k nebesům; nepomdlili se nad nimi, ale mladí ptáčekové jim šveholejí každé jaro sladkou píseň o věrném milování.“⁴¹ Mladí milenci spoléhají v Boží odpuštění, které zde Světlá naznačila v popisu krajiny nad místem jejich odpočinku.

Zvláštní kategorii tvoří různá prokletí. Jednoho z nich je v *Dceřině kletbě*: „Kletbu zůstávají tobě, / matko má, / kletbu zůstávají tobě, / bys neměla místa v hrobě, / žes mi z vůli dávala!“⁴² Tomuto předchází zabití holoubátka, které má symbolizovat dítě. Z pocitu viny se rozhodne ukončit svůj život. „...půjdu hledat květu toho, / kterýž snímá viny mnoho a vzbouřenou chladí krev / ...tam za branou nad vršíkem, / na tom sloupu se hřebíkem, / na konopné oprátce!“⁴³

Mácha ve svých dílech *Máj* a *Cikáni* ukazuje možnost vidění mrtvého. Umrlec i po své smrti je schopen vidět dál, definuje status jeho mezisvěta. Vilém, poslán katem na onen svět, vidí krajinu dětství: „Města jsou vzdálená co bílý v modru mrak, / přes ně v kraj daleký nesl se mrtvý zrak, / v kraj kde co dítě on – Ó krásný – krásný věk!“⁴⁴

Velmi rozšířenou představou bylo, že poslední zemřelý drží na hřbitově stráž, dokud jej nevystřídá nový nebožtík. Mácha to popisuje v *Máji* v prvním intermezzu: „... a jejich

³⁹ ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Ostrava: Knižní expres, 2001, s. 84-85. ISBN 80-86132-48-X.

⁴⁰ NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. Praha: Orbis, 1951, s. 152.

⁴¹ SVĚTLÁ, Karolína. *Povídky a romány z Ještěda*. Vydání 1. Praha: Naše vojsko, 1959, s. 56.

⁴² ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Ostrava: Knižní expres, 2001, s. 141. ISBN 80-86132-48-X.

⁴³ Tamtéž, s. 140.

⁴⁴ MÁCHA, Karel Hynek. *Máj – Marinka*. Vydání 1. Český Těšín: Alpress, 2000, s. 28. ISBN 80-7218-404-0. – LORENZOVA, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, Koniasch Latin Press, 2001, s. 190. ISBN 80-85917-79-3.

*modrá mrtvá zář / svítí v dnes pohřbeného tvář, / jenž na stráži – co druzí spí – / o vlastní křížek opřený / poslední z pohřbených zde dlí.*⁴⁵

Mrtví se někdy převtělovali do různých podob – zvířat, rostlin. Erben v *Holoubkovi* popisuje: „*Na pahorku tráva, / u hlavy mu doubek, / na doubku sedává / běloučkový holoubek.*“⁴⁶

Schopnost vidět Smrt měli postižení nebo malé děti. Takovou vidinu můžeme najít u Jana Nerudy v *Baladě dětské*: „*Dítko vyjeveně hledí – v nožičkách mu Smrtka sedí. / Malá Smrtka, sama dítě, / na hlavičce věnec bílý, / ...místo oček modré důlky.*“⁴⁷ Objevuje se zde i motiv Smrti jako malého dítěte – Smrt na sebe brala různé podoby a někdy to bylo i dítě. Zde je dítě přemlouváno a lákáno, aby s ní odešlo na druhý břeh.

Nepřehlédnutelné je zde: „...*v nožičkách mu Smrtka sedí.*“⁴⁸ Traduje se, že pokud Smrt stojí či sedí u nohou, člověk zemře. Pokud však stojí u hlavy, dotyčný se uzdraví.

Smrt do literatury 19. století zasahovala tak, jako zasahovala do běžného života. Nemohla být opomíjena a v literatuře se projevuje v mnoho podobách, ať už jde o ženy, děti, tajemné tvory, kteří přišli člověka odvézt na druhou stranu. Smrt je definitivní v jakékoliv podobě.

⁴⁵ ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Ostrava: Knižní expres, 2001, s. 19. ISBN 80-86132-48-X.

⁴⁶ Tamtéž, s. 83.

⁴⁷ NERUDA, Jan. *Vším jsem byl rád!* Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 71.

⁴⁸ Tamtéž, s. 71.

3. Symbolika architektonických doplňků náhrobku⁴⁹

3.1. Anděl, génius, Erós

Anděl, génius, Erós – v těchto postavách se prolínají tradice křesťanského a antického umění. Anděl je pokračovatelem římského génia, přičemž génius je spojován s určitým místem, zatímco anděl díky svým křídlům je nezávislý na čase a prostoru. Oba mají společnou nedotčenost pozemským životem a věčné mládí. Výraznější rozdíly nacházíme mezi Erótem a géniem. Erós poukazuje na Boha a možnosti života duše, která překonává tělesnou smrt.

Ke stojícímu géniovi bývá připojena pochodeň. Okřídlení géniové-andělé se do popředí dostávají po napoleonských válkách. Dvojice géniů nabízejí v umění náhrobku navzájem se doplňující či protikladné postavy. Setkáváme se s tím u náhrobku rodiny Vilímkovy z dílny Františka Ducháčka, kdy jsou zobrazeni dva géniové – anděl a démon.

Anděl s géniem postupně splývají do jedné postavy. Občas plní roli „anděla strážného“, který bývá doplněn obrácenou pochodní. Erós je spojován s představou dokonalosti. Nejčastější podoba Eróta je ležící či spící postava s lebkou.

3.2. Kříže

Kříž v křesťanském světě patří k základním formám náhrobku. Od středověku je dominantou pohřebišť, nacházel se buď ve středu hřbitova, nebo u vchodu. Je symbolem spásy zesnulých věřících v Krista. Kříž byl součástí bohoslužeb konajících se na hřbitově a zároveň dominantou hřbitova. S tím je spojena i podoba ukřižovaného, který je jedním z nejčastějších motivů nacházejících se na náhrobcích. V době romantismu a novogotiky byla obnovena symbolika kříže.

Kříž je spojován i s rouškou, která je přehozena přes ramena s jedním cípem delším, což vytváří asymetrii. Podoba prázdného kříže a roušky měla zpodobňovat stav těla po smrti nebo již vzkříšení. Zároveň spojení s rouškou umožňovalo zvětšit tvar a dát kameni masivnost – větší stabilita.

⁴⁹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1188-9.

3.3. Urna a váza

Urna se ve starověku používala k uchování ostatků zemřelých. V novoklasicismu se urna stala symbolem. V náhrobní kultuře urna splývá s vázou, která se proměňuje ve „smuteční vázu.“ Tyto vázy mají podobu řeckých kráterů nebo amfor. Zároveň bývají doplněné volně rozpuštěnou drapérií, smuteční věncem z vavřínu nebo hadem, který se zakusuje do svého ocasu.

S urnou či vázou se v této práci setkáváme poměrně často. Většinou jsou vázy zdobeny květy či tvořeny listy, které pokrývají celé jejich tělo. Někdy je na ně umístována lebka s kostmi a kolem obtočený had.

3.4. Stéla

Stéla je na výšku postavený kámen označující hrob. Tento typ patřil k základnímu typu náhrobku, který spojoval hospodárnost a důstojnost označení hrobu. Stély, s nimiž jsme se setkali, byly opatřeny štítem, zdobeny reliéfy a opatřeny nápisy. V některých případech se k vrcholu zužují.

Stély byly tvořeny z měkkého pískovce, což má za následek zničení nebo poškození z důvodu vlivu přírodních podmínek – větru, deště, slunce. Mnohdy jsou nápisy na náhrobku natolik zdevastované, že jsou nečitelné, nebo dokonce některé části zcela chybí. Někdy je stéla doplněna o symbolický reliéf.

3.5. Antika

Okolo roku 1800 se na hřbitovech projevuje návrat k antice. Tuto podobu získávají monumentální hrobky. Jsou převážně v dórském a ionském sloupovém řádu. Jejich podoba je provedena v projasněné formě, kdy náhrobky jsou provzdušněné, odlehčené od zbytečného kamene či pískovce.

Návrat k antice byl vyvolán rozhořčením občanů k vyobrazením kostí a lebek, které jim po tisíciletí připomínaly prchavost života. Tradice „ošklivé smrti“ byla důvodem návratu k antice a k tzv. „krásné smrti.“ Kostlivce tak vystřídal krásný mladík, který tuto smrt zobrazoval.

Mezi nejčastější antické postavy provázející na onen svět se řadili okřídlení Erótové, kteří byli v antickém umění znázorňováni jako nazí mladíci a v římském umění jako malí chlapi. V pohřební kultuře byli zobrazováni s pochodní otočenou k zemi a skloněnou hlavou.

Objevují se antické postavy žen zahalených do lehkých drapérií, které kopírují jejich tělo. Sochaři, kameníci, architekti neopomíjejí ani krásu antické linie při zobrazování kučeravých vlasů. Zároveň se objevuje kalokagathia⁵⁰ ve vyobrazení postav, a to nejen ženských, ale i mužských.

⁵⁰ Tělesná a duševní dokonalost, harmonie.

4. Umění nápisu

4.1. Nápis

Nápis byly a jsou výraznou součástí sepulkrálních památek. Tvoří jejich nedílnou část, vypovídající mnoho o samotné době i životě zemřelého. Náhrobní nápisy se stávají cenným zdrojem informací o společenském i profesním postavení zesnulých. Základními údaji byla osobní data, životní zásluhy a doplněné citátem nebo modlitbou⁵¹.

Významným druhem nápisu je epitaf⁵². Výtvarná podoba epitafu často kopíruje náhrobní kámen. Text je umístěn podle velikosti a tvaru kamene. Jeho úkolem je připomínat zemřelého nebo jeho činy. V převážné většině jsou epitafy do náhrobku vyryté, ale vzhledem k tomu, že se hodně využíval pískovec, se mnoho nápisů nedochovalo celých. Jen občas se vyskytne malovaný nápis, pak se využívá barev zlaté a stříbrné. Tyto nápisy jsou obvykle na mramorových nebo hladkých hrobkách. Jen výjimečně chybí den i rok úmrtí. Mnohdy se objevují přímluvy za zesulé nebo formulace zobrazující vztah k zemřelému.

S formální podobou se setkáváme u objednavatelů z vyšších kruhů než u chudších. Nápis, s nimiž jsme se setkali, jsou v českém, latinském a německém jazyce. Nejvíce jich je v češtině a latině. Na německy psané nápisy jsme narazili na starém hřbitově v Opočně. Část z nich byla přeložena do češtiny.⁵³

Některé nákladnější nápisy mají iluminovaná první písmena. U epitafů se setkáváme s různými doplňky, např. podtržením písmen, většími písmeny apod. Umístění je různé. Mezi častá místa patří různé kamenné nebo pískovcové listiny, římsy či podstavce. Pokud na náhrobní desce je umístěno pouze jméno rodiny, tak většinou zaplňuje téměř celý prostor. Nejednou se musely nápisy přizpůsobit vzhledu náhrobní desky, třeba i v případě, že text musel být nepřírozně zalomen tak, aby se vešel celý.

4.2. Židovské nápisy

Židovské náhrobní nápisy se od běžných lišily tím, že byly převážně psány v hebrejštině. Jen malé množství nápisů je v češtině nebo němčině. Nápis jsou tvořeny

⁵¹ Citát či modlitba nebyla vždy nutnou součástí nápisu na náhrobku. Setkáváme se i s náhrobky osazenými jen nejnútnejšími údaji jako je jméno, datum narození a smrti.

⁵² Náhrobní nápis.

⁵³ Náhrobek byl rozdělen na dvě části. V jedné byl nápis v němčině a v druhé v češtině.

plasticky – vystouplé písmo, anebo jsou vyryty. Ze starších náhrobků zbyly pouze stély bez nápisu. Na zachovalejších nalezneme dokonalé rytiny či plastiky. Na mramorových kamenech nacházíme nápisy malované zlatými barvami. V některých případech je i na těchto náhrobcích vyryto jméno, datum smrti, narození. Židovská komunita přidávala u žen i jméno za svobodna a jméno manžela.

5. Kostelec nad Orlicí

5.1. Historie města

Nejstarší písemný záznam o Kostelci je uveden ve Zbraslavské kronice. První osadou na místě, kde se nyní nachází Kostelec nad Orlicí, bývala tvrz. Během šíření křesťanství v 9. století se v Čechách stavěly chrámy na návrších, místech, která se dala dobře bránit. Ty se nazývaly castellum. Vesnice, která vznikla kolem kostela obehnaného zdmi, byla pojmenovaná Kostelec. V roce 1568 se poprvé objevuje přívlastek „nad Orlicí.“⁵⁴

Mezi vlastníky Kostelce patřili Slavníkovci, Hrabšicové a od Švábeniců se dostal do vlastnictví Drslavicům. Ti nad Divokou Orlicí vystavěli hrad Potštejn, s kterým byl Kostelec na 465 let spojen.

Ze 13. století pochází doklad o existenci města a kostelní tvrze. V roce 1323 se objevuje první informace o kostelu sv. Jiří v Kostelci nad Orlicí. Kostelec jako město je doložen v listině z 21. září z roku 1330 od Mikuláše z Potštejna, udělené lazebníku Světlíkovi.⁵⁵

V roce 1356 dochází k prodeji a město do državy získává král Karel IV. V roce 1451 přešel Kostelec do držav Jiřího z Poděbrad. Od něho pochází také městský znak. Bílý dvouocasý lev na červeném poli s vyplazeným jazykem, dvěma šípy v přední pravé tlapě a dvěma ratolestmi v druhé tlapě.⁵⁶

Mezi další významné pány panství patřil Vilém z Pernštejna, Václav Hrzán z Harasova. Po něm nastoupil Adam Hrzán, který městu potvrdil osmnáct městských privilegií. Např. právo vařit pivo.

Další z pánů na panství byl Václav Záruba a po jeho smrti syn František Karel. Po jeho synu Josefu Antonínu Zárubovi zdědila majetek dcera Alžběta. Postupem let se majetek dostal až do vlastnictví rodu Kinských.

⁵⁴ FIDLER, Vladimír. – JUZA, Josef. *Město Kostelec nad Orlicí v historických datech*. Vydání 1. Kostelec nad Orlicí: Městský úřad Kostelec nad Orlicí, 1994, s. 5. ISBN 80-900044-7-4.

⁵⁵ Tamtéž, s. 5.

⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

5.2. Katolický hřbitov

Starý hřbitov býval v místě, kde dříve stávala dívčí škola, a to až do přestavby kostela sv. Jiří v roce 1773. Hřbitov u sv. Jiří přestal dostačovat, a proto byl u kaple sv. Anny zřízen hřbitov nový. Nyní kostel sv. Anny byl v letech 1686-1691 přestavěn⁵⁷. Přestavba proběhla za přispění hraběte Františka Záruby.⁵⁸ Další opravy proběhly v roce 1891, kdy byla opravena hřbitovní zeď. A také roku 1894 byl znovu upraven hřbitov a předán opětovně do užívání.⁵⁹

Je to raně barokní, jednolodní stavba s uzavřeným presbytářem. Má dvě hranolové věže s cibulovými báními. Na hřbitově se vedle kostela nachází raně barokní kaple sv. Floriána.⁶⁰

Po nařízení Josefa II., zákazu pohřbívání vně hradeb, přestal se hřbitov u sv. Jiří používat. Roku 1874 byl kostel přestavován.

5.2.1. Autor neznámý – rodinná hrobka Zeidlerova

Rodinná hrobka z konce 19. století je vyrobena z pískovce (**Obr. 1**). Po stranách je hrob lemován prohnutou nízkou zídka zakončenou sloupy.

Náhrobek je umístěn na nízkém podstavci navazujícím na zídka. Náhrobní deska je ohraničena dvěma sloupy, které jsou ze dvou třetin hranaté. Na nich je znázorněn svazek květin s třemi dlouhými stuhami. Horní část je zakončena klasickým sloupem s hlubokými kanelurami. Nad nimi je kříž se stejně dlouhými rameny.

Deska je popsána jmény a daty. Svrchu na ni nahlíží anděl zobrazený jen po ramena, ale ruce jsou zde vidět také – má je celé zahalené. Vlasy jsou přepásané stuhou. Za zády vystupují křídla s vyobrazenými perutěmi. Celý náhrobek je zakončen římsou s nápisem „RODINNÁ-HROBKA.“

⁵⁷ Původní nový hřbitov byl zřízen roku 1572 a postaven u něho kostelík, k přestavbám došlo v dalších letech a byl nazván kostelem sv. Anny.

⁵⁸ RABYŠKA, Jan. *Kostelec nad Orlicí aneb Památky města Kostelce nad Orlicí*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1889, s. 15-16.

⁵⁹ FIDLER, Vladimír. – JUZA, Josef. *Město Kostelec nad Orlicí v historických datech*. Vydání 1. Kostelec nad Orlicí: Městský úřad v Kostelci nad Orlicí, 1994, s. 32. ISBN 80-900044-7-4.

⁶⁰ RABYŠKA, Jan. *Kostelec nad Orlicí aneb Památky města Kostelce nad Orlicí*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1889, s. 15-16.

5.2.2. Quido Kocián

Quido Kocián se narodil 7. března 1874 v Ústí nad Orlicí a zemřel 3. ledna 1928 v Hořicích. Působil jako sochař a patřil k předním představitelům českého umění na přelomu 19. a 20. století. V jeho práci nacházíme secesní prvky.⁶¹

Narodil se do rodiny kameníka, proto studoval kamenickou školu. Následovala uměleckoprůmyslová škola v Praze. Po studiu navštívuje Itálii a Francii. Po návratu vytvořil jedno ze svých děl „Abelova smrt.“

Působil na hořické škole jako učitel modelování figur od roku 1. 1. 1906 až do své smrti. V Hořicích měl ve svém domě soukromý ateliér. Jeho pozůstalost, sochy, zůstala ve vlastnictví rodiny.⁶²

5.2.2.1. Hrobka rodiny Faltysovy a Albertovy⁶³

Hrobka vznikla na přelomu 19. a 20. století (**Obr. 2**). Monumentální náhrobek je popsán několika nápisy se jmény a daty. Převážnou část zaplňuje velká socha anděla v nadživotní velikosti. Hlava a ramena nejsou téměř vidět, protože socha je zarostlá břečťanem, ale pravděpodobně se jedná o ženu.

Postava je zahalena do dlouhé drapérie splývající přes okraj podstavce. Křídla jsou lehce roztažená od těla. Pravé je výše než levé. Křídla jsou tvořena dlouhými masivními perutěmi.

5.2.3. V. Morávek

Tvorba V. Morávka v Kostelci nad Orlicí je zaměřena spíše na sochy, které se modlí nebo vzhlížejí k Bohu. Zobrazuje je s rozpuštěnými vlasy a s tělem zahaleným do dlouhé drapérie.

⁶¹ JILEMNICKÝ, Alois. *Kámen jako událost*. Vydání 1. Praha : Panorama, 1984, s. 403.

⁶² Tamtéž, s. 403.

⁶³ Náhrobek vytvořil Ludvík Šalda – kameník a továrník. Vlastnil továrnu na kamenní výrobky, kterou později nazýval první pražskou továrnou na zpracování kamene. Dodával kamenické detaily na Štorchův dům a pro kostel sv. Mikuláše. – VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 638. ISBN 80-200-0969-8.

5.2.3.1. náhrobek Máří Magdy Strakové

Náhrobek je tvořen z jednoho kusu kamene. Pochází z počátku 20. století (**Obr. 3**). Vyobrazení má zobrazovat ženu klečící na skále s nataženýma rukama. Dlaně má sepnuté k sobě a prsty jsou propletené. Modlí se. Vlasy má rozpuštěné, rovné, splývající na ramena.

Tělo má zakryté drapérií s mnoha záhyby, které jen dávají tušit stavbu těla. Nohy jsou odkryté – vidíme zde celé chodidlo. V pravé dolní části se nachází nápis:

„VELKÁ SVATÁ LÁSKA MATKY
NEZANIKNE, NEZAHYNE
SPÍŠE JEŠTĚ ZE ZÁHROBÍ
SVOJE DĚTI K SOBĚ VINE.“⁶⁴

5.2.3.2. Hrobka rodiny Petrlákovy z Tutlek

Monumentální pískovcový náhrobek z počátku 20. století je usazen na vysokém podstavci (**Obr. 4**). Na bočních křídlech jsou umístěné čtyři černé desky se jmény a daty pohřbených. Vystouplá, a tím i dominantní část náhrobku zobrazuje sochu na vlastním podstavci umístěnou v portále.

Socha zobrazuje nejspíš světce, s pravou rukou směřující k srdci a levou rukou nataženou před sebe. Je zahalen do zvrásněného roucha odhalujícího pravou nohu. Za zády má půlkruhový výklenek. V úrovni ramen a hlavy je pískovec zpracován tak, aby vypadal jako svatozář.

Na bocích portálu jsou naznačeny dva jednoduché hranaté sloupy. Zastřešení tvoří trojúhelníkový tympanon, na jehož středu je umístěn kříž. Pod tím je plastický nápis „RODINA PETRLÁKOVA z TUTLEK.“

5.2.4. Karel Michálek

Karel Michálek se narodil 17. 6. 1860 a zemřel 28. 10. 1912.⁶⁵ Tvoří jak monumentální hrobky, tak i běžné náhrobky. Jeho tvorba je výrazná snahou o symetričnost – stejnost obou polovin náhrobku. Zde se však setkáváme s jedním výrazným ústředním motivem.

⁶⁴ Přesný přepis z náhrobku.

⁶⁵ Informace z informačního panelu nacházejícího se před hřbitovem v Rychnově nad Kněžnou. Z 26. 10. 2010.

5.2.4.1. Hrobka neznámého

Náhrobek je umístěn na velkém podstavci, který je zakončen římsou (**Obr. 5**). Na ní sedí žena, mírně zakloněná dozadu. Levou rukou se zapírá. Pravou ruku měla pravděpodobně nataženou dopředu.⁶⁶ Přes vlasy má přehozenou plachetku, která zakrývá dlouhé vlasy. Celé tělo je zakryto šaty s širokou sukní, která má spodničku – ta se objevuje poprvé. Pod nohou má náznak podrážky boty. Pravděpodobně je obuta do pantofle.

Vedle ní je položena velká kytice se čtyřmi výraznými květy a mnoha listy. Nad hlavou je vyryt nápis „ZDE JEST MÍR.“

5.2.4.2. Náhrobek Blažkových

Pískovcový náhrobek z konce 19. století stojí na podstavci (**Obr. 6**). Na něm je umístěna černá lesklá deska se třemi jmény a daty.

Nad tím je umístěno gotické okno s dvěma malými sloupy korintského řádu. V drobném výklenku je socha plačky se sepnutými dlaněmi směřujícími k nebi. Hlavu má naopak sloněnou k zemi. Vlasy jsou zahalené plachetkou. Tělo je zakryto dlouhým šatem s jemným zvrásněním. Jedna noha je odhalena.

5.2.5. Shrnutí

Sepulkrální architektura v Kostelci nad Orlicí dosáhla rozkvětu na přelomu 19. a 20. století. Sochaři, kameníci a architekti se převážně věnovali tvorbě soch v odlišných pozicích. Často to jsou ženy, které se modlí. V menší míře se objevují muži. Specifickým sochařským výtvorem je anděl, u kterého se nezapomíná na vytvoření křídel a propracování perutí.

Dalšími využívanými architektonickými doplňky jsou sloupy v různorodých podobách, trojúhelníkové tympanony, velké svazky květin a kříže.

⁶⁶ V současné době je socha poškozena a ruka je nad loktem upadlá.

6. Týniště nad Orlicí

6.1. Historie města

Týniště vzniklo na vyvýšenině zaplavované Tichou i Divokou Orlicí. Zde se vytvořil brod, kudy vedly staré obchodní cesty a ty se staly základem tržní osady. Během 13. století se z Týniště stalo město s farním kostelem a trojstranným náměstím nepravidelného tvaru.

Název Týniště vznikl ze slova „týn“. Pohanští předkové jej převzali z jazyka Keltů a znamenalo typ hradu. Týn byl hradem na vyvýšeném místě. V Týništi tento hrad stál na místě, kde se v současné době nachází kostel se starým hřbitovem.

První písemné zmínky o Týništi pocházejí ze 14. století. Roku 1360 získal město Mutina z Dobrušky. Kolem roku 1300 byla trhovářská ves povýšena na městečko. V té době bylo v državě Drslaviců spolu s Dobruškou a Opočnem. V roce 1413 přešlo do vlastnictví pánů z Kunštátu a z Poděbrad. Významným vlastníkem byl Vilém z Pernštejna, který dovolil poddaným, aby se svým jménem nakládali, jak uznají za vhodné. Pouze s podmínkou, že nesmí být přeneseno na jiné panství.⁶⁷

Na žádost Viléma z Pernštejna potvrdil král Ladislav II. roku 1498 výsadu královskou. Měli právo týdenních trhů vždy v pondělí. Po jeho smrti si panství rozdělili synové a Týniště bylo prodáno Hanušovi Haugwicovi z Biskupic. Ten postavil tvrz. Roku 1695 koupil město Adolf Vratislav ze Šternberka⁶⁸. Od této doby patřilo panství do rukou hrabat ze Šternberka a to až do roku 1948.⁶⁹

Z 18. století se zachovaly informace o právech a povinnostech měšťanů. Zločinci chycení ve městě měli být vyvedeni nebo vymrskáni. Město mělo i své hrdelní právo, kdy trest určovali konšelé s rychtářem. Koncem 18. století obec hrdelní právo ztrácí.⁷⁰

Současný vzhled získává město ve chvíli, kdy se stalo železniční křižovatkou tratí z Prahy do Hanušovic a z Chocně do Meziměst. Na město bylo Týniště povýšeno Františkem Josefem I.

⁶⁷ KOLDINSKÝ, Libor. *Týniště nad Orlicí: město v lesích. Historie slovem i obrazem*. Vydání 1. Vamberk: Město Týniště nad Orlicí, 2002, s. 11-12.

⁶⁸ Nejvyšší purkrabí.

⁶⁹ KOLDINSKÝ, Libor. *Týniště nad Orlicí: město v lesích. Historie slovem i obrazem*. Vydání 1. Vamberk: Město Týniště nad Orlicí, 2002, s. 11-14.

⁷⁰ Tamtéž, s. 11-14.

Městský znak z roku 1487 je dochován v nezměněné podobě do současné doby. V červeném štítě je borovice se žlutým kmenem a zelenými větvemi. Na ní je zavěšen bílý štít se třemi černými pruhy.⁷¹

6.2. Katolický hřbitov

První zpráva o kostele zasvěceném sv. Mikuláši z roku 1361 je i první informací o Týništi. Původně zde stál kostelík dřevěný, který několikrát vyhořel. Proto byl postaven kamenný. Jeho současná podoba je z přestavby mezi lety 1842-1843. V tu dobu byla zrušena zvonice, která se nacházela za kostelem na hřbitově, a byla nahrazena zvonící v průčelí. Roku 1940 byla věž navýšena o jedno patro.⁷²

Ke kostelu náleží barokní budova fary, která společně s kostelem a hřbitovem tvoří kulturní památku. Postavena byla roku 1739, k omítnutí došlo až v roce 1824 a roku 1976 bylo nutné fasádu opravit.⁷³

Kostel je ze tří stran obklopen hřbitovem, zůstalo tu už jen několik desek a náhrobků. Na tento hřbitov se pochovávalo do roku 1897. Roku 1971 zde byl umístěn pomník, který označuje hrob jazykozpytce Josefa Brandejse z Petrovi. V současné době toto místo zarůstá trávou.⁷⁴

Nový hřbitov je zřízen za městem, směrem na Třebechovice pod Erebem, při silnici na Hradec Králové. Pochovávání zemřelých navazuje na dobu ukončení starého hřbitova a je zahájeno roku 1898. V průběhu let byl několikrát rozšířen. Roku 1932 byl zřízen urnový háj, který byl roku 1975 rozšířen.⁷⁵

Pohřební průvody byly, vzhledem k novému umístění hřbitova, poměrně nákladné a staly se nezbytnou součástí života. V průvodu šel první strážník, protože jeho úkolem bylo řídit dopravu. Za ním šel muž nesoucí kříž a jeho následovala mužská část průvodu. Kněz s ministranty šel před dechovou kapelou, za kterou byl tažen pohřební vůz s černými koňmi⁷⁶, poté pozůstali, ženská část doprovodu se vmíšenými plačkami. Za nimi chodily ženy s kočárky, které pohřební průvody pojaly jakou součást procházek.

⁷¹ ZELENKA, Jiří. *Týniště nad Orlicí, minulé i dnešní*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou spolu s Městským národním výborem v Týništi nad Orlicí, 1979, s. 5-6.

⁷² Tamtéž, s. 40.

⁷³ Tamtéž, s. 41.

⁷⁴ Tamtéž, s. 40.

⁷⁵ Tamtéž, s. 41.

⁷⁶ Později byl nahrazen automobilem.

6.2.1. Vondráček⁷⁷ – náhrobek neznámého

Monumentální hrobka stojí na asi půlmetrovém kamenném podstavci, je vytvořena z pískovce (**Obr. 7**). Na celém náhrobku není jediný nápis, číslo či jméno. Pouze na podstavci je vyryto jméno sochaře a kde byl vytvořen.

Náhrobek je složen ze tří částí. Vrchol je tvořen trojúhelníkovým tympanonem, v jehož středu je umístěn vavřínový věnec s křížem a pavím pérem. Pod ním je umístěna římsa s úzkými postranními vlasy. Ta je podpírána úzkou deskou, která má své tělo po stranách zdobené dvěma hranatými sloupy. Prostor mezi nimi je vytvořen z vpadlého okna zakončeného obloukem. V horní čtvrtině je předělen stupňovitou římsou.

Spodní část je složena ze dvou vystouplých sloupů zdobených květinovým vzorem. Plocha mezi nimi je zobrazena jako deska s květinami, které jsou pomocí látky uchyceny do rohů a středu desky.

6.2.2. Zdeněk Vondráček

Zdeněk Vondráček se narodil 29. 2. 1876 v Hořicích a zemřel 14. 9. 1933 tamtéž. Ze začátku pracoval jako učeň u svého otce v kamenosochařském závodě. Poté v dílně bratraců Ducháčků v Praze. Od roku 1899 převzal závod svého otce v Hořicích. Vytvářel jak hřbitovní, tak i běžné pomníky, sochy, hrobky.⁷⁸

6.2.2.1. Hrobka rodiny Kotkovy

Pískovcová rodinná hrobka pochází z konce 19. století (**Obr. 8**). Postranní plochy jsou osazeny mramorovými deskami se jmény a základními údaji o pohřbených. Do popředí vystupující panel nám poskytuje pohled na plastiku vznášející se ženy, múzy.

Ruce se zdvihnutými hřbety má mírně od těla. Nohy má těsně u sebe a jsou bosé – u levé nohy jsou vidět prsty. Šaty má pevně přitisknuté k tělu a zobrazují každý detail, ňadra jsou zde velmi výrazná. Látka se rozprostírá i kolem sochy. Dolní lem drapérie splývá po náhrobku až k podstavci.

Nad hlavou sochy je vidět reliéfní nápis a velký kříž se zakulacenými hranami. Nejsou zde opomenuty kudrnaté vlasy, stažené dozadu, a je vyobrazeno i obočí, s čímž se setkáváme pouze zde.

⁷⁷ Není uvedeno jméno, proto nevím, o kterého Vondráčka se jedná.

⁷⁸ JILEMNICKÝ, Alois. *Kámen jako událost*. Vydání 1. Praha: Panorama, 1984, s. 420.

6.2.3. F. Koukol – náhrobek rodiny Tučkovy

Podstavec pískovcového náhrobku je osazen černou deskou s nápisem „RODINA TUČKOVA.“ Nad římsou lemující podstavec se nachází socha ženy opřené o čtyřboký nízký sloup, který má krychlovou patku (**Obr. 9**). Žena má tělo prohnuté v pase tak, aby se její boky dostaly dále od sloupu. Ruce má sepnuté a podkládá si jimi hlavu. Vlasy má kolem hlavy spojené provázkem. Ve tváři je bez výrazu. Celé tělo má zahalené do těžkého roucha sahajícího až k nohám, jež zakrývá.

6.2.4. J. Černý – náhrobek Durdíkových

Pískovcový náhrobek z počátku 20. století vystupuje z imitace skály (**Obr. 10**). Dnes jsou zde přidány dvě desky, které nebyly původně součástí náhrobku. Původní deska je z černého skla s nápisem:

„Zde v Pánu odpočívají:

Marie Durdíková

* 1852 + 1930

a její dcera

Marie

* 1887 + 1911“⁷⁹

Náhrobek je dekorován keřem vyrůstajícím ze skály. Keř má na stonku listy, které ke konci větví přecházejí do tří velkých květů růží.

6.3. Shrnutí

Sepulkrální tvorba v Týništi nad Orlicí se rozvíjela především na přelomu 19. a 20. století. Nevyskytují se postavy mužů, pouze žen. A to v podobě vznášejících se múz či jen postav.

Jsou zde zastoupeny malé náhrobky, ale i velké hrobky. Častým motivem je vavřínový věnec, kříž – objevují se zaoblené konce ramen, paví pero, nebo motivy květin. Náhrobky mnohdy mají pouze jen základní údaje, někdy i ty zcela chybí.

⁷⁹ Přesný přepis z náhrobku.

7. Opočno

7.1. Historie města

Města Opočno a Dobruška jsou ve svých dějinách těsně spojena. Nešlo jen o propojení vrchnosti a poddanského města, i o vazby kulturní, hospodářské, církevní, vzdělávací aj. První zmínky a nejstarší písemné prameny o Opočně pocházejí z let 1068, v Kosmově kronice je zaznamenán hrad Opočen, a 1130 ve spojení s informacemi o přemyslovském hradišti. Další informace pochází z roku 1348, kdy byl písemně zaznamenán kostel Panny Marie.⁸⁰

Páni z Dobrušky vybudovali na opukové skále hrad, název města je od této skály odvozen, jež se stal novým sídlem hradního správce, který vybíral daně. Během 13. století část pravomocí kastelán ztrácí. Zároveň s sebou přivedli cisterciácký řád, jemuž dali část državy pod Opočnem, kde v roce 1267 založili mužský klášter nesoucí název Sacer Campus, tzv. Svaté pole, s kostelem Panny Marie.⁸¹

Přibližně v roce 1341 páni z Dobrušky získali do državy Opočen a v druhé polovině 14. století se začínají nazývat pány z Opočna. Zároveň se rozhodli postavit svůj rodový kamenný hrad na zpuštěném přemyslovském hradišti. V polovině 14. století se Opočno stává hradem, zatímco sousedící Dobruška městem, a zároveň si dělí funkce - vojenskou a politickou získává dobře zabezpečený hrad Opočno.⁸²

Páni z Dobrušky vlastnili až na jednu výjimku Opočno do srpna roku 1425, kdy byl dobyt opočenský hrad sirotčím bratrstvem. Během roku 1471 byl městu udělen znak Vladislavem Jagellonským. V roce 1495 získal město do državy rod Trčků z Lípy.⁸³

Za jejich vlády se přestavuje gotický hrad na renesanční zámek a staví panský pivovar. Následuje stavba nového trojlodního kostela Nejsvětější Trojice včetně rodinné hrobky, dosavadní kostel Panny Marie se stal nedostačujícím. Zároveň přičiněním Jana Rudolfa Trčka z Lípy získalo město několik privilegií, např. trhy výroční, tři trhy na koňský dobytek atd. Po

⁸⁰ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008, s. 7. ISBN 978-80-7185-926-0.

⁸¹ VLČEK, Pavel., a kol. *Encyklopedie českých klášterů*. Vydání 1. Praha: Libri, 1998, s. 401-402. ISBN 80-85983-17-6.

⁸² PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008, s. 10. ISBN 978-80-7185-926-0.

⁸³ Tamtéž, s. 18.

smrti posledního Trčka z Lípy je panství zabaveno a dáno roku 1635 hrabatům Colloredo z Wallsee. Ti roku 1763 pod kostelem Panny Marie budují rodinnou hrobku.⁸⁴

Po revolučním roce 1848 proběhlo ve městě mnoho změn. Opočno bylo v roce 1875 spojeno železnicí se světem a 1. listopadu 1908 byl zahájen provoz na trati Opočno - Dobruška. Městu se nevyhnula ani první světová válka, za které zde byl zřízen lazaret Červeného kříže. Dále dějiny Opočna pokračují do současné doby přes zřízení přepravy cestujících automobily značky Tatra roku 1931 a následné zahájení pravidelné linky státních autobusů v roce 1934.⁸⁵

7.2. Katolický hřbitov

Původní „starý hřbitov“, nacházející se jihovýchodně od historického centra města, byl v roce 1881 zrušen po stížnostech lékařů. Zde se nachází nejstarší místní náhrobek z roku 1602. V současné době se na „starém“ hřbitově nachází několik náhrobků s památkem Josephi Colloredo-Mannsfeld.⁸⁶ Stavba nového hřbitova byla zahájena a ukončena v roce 1880. K vysvěcení došlo až roku 1881 poté, co byl ukončen spor mezi Opočnem, Pohorskou obcí a duchovní správou. Následné rozšíření proběhlo roku 1915 a r. 1935 došlo k vybudování urnového háje.⁸⁷

Pohled z ptačí perspektivy nám poskytne náhled na velmi patrný kříž, jež je vytvořen z cest na hřbitově a v pohledu ze vzduchu dominuje rázu krajiny.

7.2.1. Josef Šrámek

Pravděpodobně se jedná o Josefa Šrámka, který byl roku 1919 zapsán jako stavitel z Černošic z Prahy, a skončil na druhém místě v soutěži o měšťanskou školu v Nýřanech.⁸⁸ V Opočně působil jako kamenosochař. Pochován byl v Dobrušce. Na jeho stylu si můžeme, alespoň co se týče Opočna, povšimnout jednoduchosti, střídmosti a především shodnosti obou stran náhrobku v jejich provedení. Jako materiál využíval mramor a pískovec.

⁸⁴ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008, s. 20. ISBN 978-80-7185-926-0.

⁸⁵ Tamtéž, s. 23.

⁸⁶ Na hřbitov není možný volný vstup.

⁸⁷ Obecpohori.cz [online]. 2000-2010 [cit. 2010-12-22]. *Hřbitov*. Dostupné z URL: <<http://www.obecpohori.cz/prezentace/kronika/01.php>>

⁸⁸ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 648. ISBN 80-200-0969-8.

Zároveň podle datace na náhrobcích můžeme Šrámkův život, alespoň přibližně, datovat do let 1820-1885.⁸⁹

7.2.1.1. Náhrobek Františka Umbella

Na první pohled je patrné, že tento vertikální náhrobek mezi ostatní svým stylem nezapadá (**Obr. 11**). Na rozdíl od ostatních je tvořen z mramoru a ve velmi prostém hranatém stylu. Vznik náhrobku se dá datovat do let 1885-1901.

Náhrobek je tvořen velkým dominantním křížem bez jakýchkoliv estetických doplňků a deskou se jmény a daty. Nenalezneme zde žádné symboly a ani náznaky náboženství či posmrtného života, jen kříže.

7.2.1.2. Náhrobek neznámého

Monumentální náhrobek má velmi jednoduchou kamenosochařskou výzdobu (**Obr. 12**). Celému náhrobku dominuje kříž, nacházející se ve středu a dělící hrob na dvě poloviny, s Božím okem. Přestože nemá typické trojúhelníkové zobrazení, ale pouze tvar vyplněného kruhu, tak z něho vycházejí stejné paprsky jako na náhrobku Anny Rudolphové z Wartburgu od I. M. Platzera⁹⁰. Můžeme si povšimnout délky paprsků, které odpovídají délce jednotlivých ramen kříže.

Dokonalou symetrii, kromě kříže, zde narušují i dvě písmena nacházející se v levém a pravém horním rohu. Jedná se o první a poslední písmeno řecké abecedy. A to o Alfu a Omegu. Jejich význam se prezentuje jako konec a začátek. Život a smrt. Pod těmito písmeny jsou vytesány šlahouny břečťanu, které mají vyjadřovat věrnost nebo solidaritu rodiny.

Zároveň celý náhrobek působí jako průchod ze života do posmrtného života, protože v samotném středu pod křížem se nachází vpadlý portál, k němuž je jako výčnělek připojen schod s nápisem. Po stranách tohoto portálu jsou umístěny sloupy s Alfou a Omegou. Přibližně ve středu sloupu se nachází pásy s klepadly, jež se používaly na dveře. Jsou tvořeny třemi vodorovnými a třemi svislými pruhy s kruhem upevněným do obdélníku - vše je pevně spojeno s náhrobkem.

Nápis umístěný na stupni nese tato slova:

„TVÉ TĚLO OTČE CHLADNÁ KRYJE ZEM.

⁸⁹ Přichází v úvahu možnost působení jeho předchůdce či následovníka vzhledem k datovému rozsahu tvorby.

⁹⁰ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 203. ISBN 80-200-1188-9.

VŠAK DUCH TVŮJ ŽIJE S NÁMI
A MY ŽIJEM V NĚM!⁹¹

U tohoto náhrobku se dnes stěží dozvíme, kdo je zde pohřben a kdy. Na samotném hrobě nikde není vytesáno jméno či datum. Pouze na zemi se nám podařilo nalézt rozbitou desku z černého skla, která dříve byla nejspíše připevněna na pískovcovém náhrobku, a tam najít letopočty 1817 a 1822 (?).⁹²

7.2.2. Josef Marek (starší)

Josef Marek žil v letech 1868 – 1929. Narodil se do rodiny mlynářů žijící v Bystrém v Orlických horách. Přestěhoval se do Nového Města nad Metují, kde založil svou živnost. Působil zde jako mistr kamenický a řezbářský.⁹³

Jeho práce se vyznačovala obrovskou precizností a pílí. Svými kolorovanými oltářními dřevořezbami zkrášlil kostely Novoměstska. Pro renovaci zámku v Novém Městě nad Metují si jej vybral Dušan Jurkovič jako políra, který měl na starosti několik dělníků.⁹⁴

7.2.2.1. Náhrobek Matěje Černoška

Kamenný vertikální náhrobek má symetrickou formu (**Obr. 13**). Kdybychom náhrobek rozpůlili přesně v polovině, tak bychom na obou stranách našli stejné prvky i tvary. V horní části nad obloukovou římsou nacházíme stočené dlouhé palmové listy, jež přecházejí plynule do volut. Tento prvek se nachází i na bočních stranách.

Nápis na náhrobku je ohraničen kamennou „linkou“, která tu zastává podobnou funkci jako bordura u knih. Písmo, jímž jsou psána jména a data, je opatřeno patkami. Dle datace u jmen soudíme, že náhrobek vznikl v letech 1891-1894.

⁹¹ Přesný přepis z náhrobku.

⁹² Dle datace se nejspíše jedná o data narození. Přesto náhrobek řadíme do let 1817-1822, ale styl provedení je secesní.

⁹³ Josef Marek se oženil dvakrát. Jeho první ženou se stala Anna Andršová, se kterou měl tři děti (jedno z nich zemřelo na zápal plic). Po smrti první ženy hledal vhodnou matku pro své děti. Prostřednictvím inzerátu se seznámil s Marií Rampařovou. I z tohoto manželství vzešly tři děti, z nichž jedno opět zemřelo. Narodil se jim i syn Josef, který pak pokračoval v otcových stopách.

⁹⁴ VLČEK, Pavel, a kol. *Encyklopedie českých klášterů*. Vydání 1. Praha: Libri, 1998, s. 596. ISBN 80-85983-17-6.

7.2.3. A. Vondráček

O A. Vondráčkovi nejsou známy žádné informace. Dá se usuzovat, že patřil do rodiny Vondráčků, kteří působili v Hořicích, kde se věnovali výrobě soch a náhrobků.

Můžeme si povšimnout, že Vondráčkův styl zanechává plochy hladké a čisté. Snaží se ponechat co nejvíce prostoru bez kamenických doplňků. Spíše naopak vidíme snahu použít co nejvíce rostlinných motivů a barokních prvků.

7.2.3.1. Náhrobek Jana Zohorný

Vertikální náhrobek je složen ze tří částí (**Obr. 14**). Kříže, samotného náhrobku a podstavce. Materiál použitý na výrobu je pískovec. Dle datace na náhrobku se dá usuzovat, že vznikl mezi lety 1887-1892.

Kříž s vlastním podstavcem nacházející se na vrchu náhrobku, jako by nebyl původní součástí díla. Kříž⁹⁵ má tři ramena zakončena mističkou s koulí. Samotné tělo obsahuje vnitřní obtažení kříže a vyplnění jeho tvaru znaky připomínajícími podkovu. V samotném středu kříže se nachází čtverec.

Podstavec, na němž stojí, je opatřen třemi květinami, jež jsou navzájem propojeny provazem, který tvoří spojení mezi nimi. Podle vzhledu se dá usuzovat, že se jedná o růži a luční květy, nejspíše kopretiny.

Pod římsou dělicí náhrobek se nachází střední a zároveň hlavní část. Ta je nahoře lemována vlysem. O něco níže se ve středu nachází svazek květin, které jsou situovány směrem dolů⁹⁶. Ve čtyřech rozích nacházíme hvězdy vyryté do kruhu. Spodní část je osázená volutami, na každé straně z boku náhrobku je jedna. Ty se postupně proměňují v palmové listy sahající do půlky náhrobku. Tabule s nápisy je zde opět ohraničena pískovcovou římsou.

7.2.4. A. Musunce⁹⁷ - Náhrobek Georga Pitka

Náhrobek, či spíše hrobka, pochází z let 1882-1893 a je tvořena z mramoru (**Obr. 15**). Dílo se navrácí k antice, příkladem může být korintský řád objevující se na dvou plošných

⁹⁵ Kříž v křesťanském světě funguje jako symbol spásy zesnulých věřících skrze Ježíše Krista. - PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 209. ISBN 80-200-1188-9.

⁹⁶ Můžeme usuzovat, že mají symbolizovat antickou otočenou pochodeň, která symbolizuje smrt.

⁹⁷ A. Musunce – není jisté, zda jméno skutečně odpovídá autorovi náhrobku. Jméno vytesané do náhrobku bylo natolik poničené, že se jen těžko odhaduje správnost jména. Je pouze přibližně odhadnuto.

sloupech podpírajících klenbu. Hlavice sloupů jsou tvořeny trsy listu akantu a zakončeny volutami.

Celá stavba se snaží udržet symetričnost a jednoduchost, kterou „narušuje“ několik prvků, přičemž všechny jsou propojeny se symbolikou smrti. Vavřínový věnec ztvárňuje Kristovo vítězství nad smrtí. Stejně tak i palmové listy nacházející se v tympanonu.

Nejzajímavějším prvkem je zde umístění samotného anděla, nacházejícího se na vrcholu náhrobku na malém podstavci. V pravé ruce drží palmovou ratolest vzhůru k nebi, stejným směrem upírá svou tvář bez mimických prvků. Levou ruku s nataženými prsty má položenou na hrud' do míst, kde se nachází srdce. Nedá se přehlédnout antické nařasení šatů, jež obepínají tělo tak, že je možné spatřit přesnou linii těla. Kudrnaté vlasy jsou sepnuty dozadu a podél krku splývají.

U anděla se domníváme, že zde zastupuje propojení lidí s Bohem, duševní spojení a také vítězství duše nad smrtí. Je to novodobá estetizace smrti tzv. „krásná smrt“.

7.2.5. J. Hartman⁹⁸ – náhrobek Karel Karlovský

Na první pohled zde můžeme spatřit nesourodý prvek, a to malou cihlovou zídku u andělových nohou, která tvoří podstavec pro kříž (**Obr. 16**). Zídka vybočuje svými přesnými a hladkými proporcemi oproti vzhledu celého hrobu.

Anděl v první části působí jako pohřební Érotové, kteří „... *byli zobrazováni v řeckém umění jako nazí mladíci a v římském zpravidla jako malí chlapci. Pohřební Érotové byli v antickém římském umění charakterizováni dolů obrácenou pochodní a klidným postojem ...*“.⁹⁹ Zde si můžeme povšimnout, že se anděl opírá o otočenou zhasínající pochodeň symbolizující smrt. Zároveň však vavřínový věnec doplněný květy značí Kristovo vítězství nad smrtí.

Anděl, Erós, drží ve své pravé ruce rozvinutou listinu, na níž se nachází nápis. Vzhledem ke stáří a časovému opotřebení se z nápisu dochovala slova: „... na shledanou“. Podle data na náhrobku se domníváme, že náhrobek vznikl v roce 1920.

⁹⁸ J. Hartman – o tomto sochaři se nám nepodařilo získat žádné informace, kromě místa působení v Opočně.

⁹⁹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 30. ISBN 80-200-1188-9.

7.2.6. Autor neznámý – náhrobek Anny Marii Hawelky¹⁰⁰

Náhrobek z bílého pískovce pochází z roku 1815 a typu stély (**Obr. 17**). Je umístěn na dvoustupňovém podstavci. Deska stély je lemována po stranách dvěma pásy, které jsou zdobeny zvlhnými volutami. Mezi nimi je umístěn nápis:

„Has ultra metas
requiescit,
beatam spem expectans,
pia vidua,
mater amantissima
ANNA MARIA
HAWELKA
nata Horsky.
Dies et annusferalis.
24ta, Martij,
1815.“¹⁰¹

Nad tím je stupňovitá římsa s postavenou velkou amforou zdobenou dlouhými listy pokrývajícími celý její povrch. Na to je položen ovál obtočený dvěma hady, ti jsou uvězněni ve smyčkách dalších dvou propletených hadů. Kolem nich jsou rozmístěné palmové ratolesti. To vše doplňuje lidská lebka se zkříženými kostmi.

7.2.7. M. Ježek – náhrobek Františka Aloisa Skuherského¹⁰²

Pískovcový náhrobek z roku 1864 je vytvořen v podobě gotického okna (**Obr. 18**). Je umístěn na nízkém podstavci a po stranách ho doplňují sloupy s patkou, hladkým dřikem a hlavicí zdobenou listy. Sloupy jsou zastřešeny stříškou, která je osazena osmi květy – čtyřmi po každé straně. Ve špičce se nachází malý rovnoramenný kříž.

Deska náhrobku vyobrazená jako okno má ve spodní části umístěn výjev s dlouhou větví obrostlou listy a obtočenou kolem poháru. O něj je opřena holá větev, kolem níž je stočený had s hlavou směřující do poháru.¹⁰³ O několik centimetrů výše je nápis:

„FRANTIŠEK ALOIS
SKUHERSKÝ

¹⁰⁰ Náhrobek se nachází na starém hřbitově u náměstí.

¹⁰¹ Přesný přepis z náhrobku. – Překlad autor: Dále nespočívá v těchto hranicích, v naději čeká na blahoslovení, zbožná vdova, která nejvíc miluje ANNA MARIA HAWELKOVÁ rozená Horská. Den a rok smrti. 24. března, 1815.

¹⁰² Náhrobek se nachází na starém hřbitově u náměstí.

¹⁰³ Symbol lékařského řemesla.

Dor v lékařství a ranho-
jičství, knížecí lékař,
zakladatel pozdější Rudol-
fové nemocnice atd.
narozen na Opočně
dne 12. března 1794
zemřel dne 12. srpna
1864.¹⁰⁴

7.2.8. Autor neznámý – Památník Josephi Colloredo-Mannsfeld Principis

Na místě, kde býval starý hřbitov, se nalézá pomník Josephi Colloredo-Mannsfeld (**Obr. 19**). Pomník je rozdělen do dvou částí – podstavce a sochy. Podstavec je na postranních hranách nahoře a dole doplněn volutami, které jsou spojené širokým pásem. V přední části je umístěn nápis a rodinný erb.

„IN MEMORIAM
MARITI CARISSIMI
JOSEPHI
COLLOREDO-MANNSFELD
PRINCIPIS
NATI DIE 26. FEBR. 1813.
DEE DIE 22. APRILIS 1895.
VIDVA MOESTA
FIDEI ET AMORIS
MONUMENTUM.¹⁰⁵

Na podstavci se nalézá postava muže, zahaleného do dlouhého hávu, s robátkem v pravé ruce. V prstech levé ruky drží květ lilie, který je pozlacen.

¹⁰⁴ Přesný přepis z náhrobku

¹⁰⁵ Přesný přepis z náhrobku. Překlad autor: Na památku jejího milovaného manžela prince Josefa Colloredo-Mannsfelda narozeného dne 26. února 1813. Zemřelého dne 22. dubna 1895. Vidva (?) žalu, víry a lásky pomník.

7.3. Shrnutí

Výskyt nových náhrobků je na tomto hřbitově poměrně vyvážený. Nejčastější období vzniku nových děl datujeme do let 1880-1892. Zároveň se tu hojně nachází motivy kříže, andělů a vavřínových věnců. Styl, ve kterém jsou náhrobky tvořeny, setrvává, alespoň co se týče tvorby v Opočně, v jednoduchosti a geometrické symetričnosti obou polovin náhrobku. Hlavním motivem je smrt a duchovní spojení s Bohem. Na většině náhrobků vidíme střídmost doplňků, a to i na velkolepých náhrobcích. Pokud se nějaký architektonický doplněk objeví, pak má podobu volut, palmových listů či vavřínových věnců

Zajímavým kontrastem jsou zde rozdíly v pojetí co do velikosti, tak i do zdobnosti náhrobků. Zatímco Josef Marek, Josef Šrámek a A. Musunce stavěli velké nákladné hrobky či hroby v prostém stylu, v monumentální podobě, J. Hartman a A. Vondráček naopak tvořili menší vertikální náhrobky, ale o to zdobnější, plné různých prvků a symbolů.

8. Dobruška

8.1. Historie města

Dobruška byla propojena s městem Opočno kulturně, politicky, historicky apod. Dobruška byla poddanské město, zatímco Opočno působilo jako sídlo vrchnosti. První zmínku o Dobrušce jako o městě nacházíme v tzv. Mutinově narovnání z roku 1320. V tomto spise je informace o trhové vsi Leštno i o tom, že na tomto místě již nějakou dobu stojí hrazené město. Leštno následně přešlo jméno Dobruška po svých feudálních pánech.¹⁰⁶

Oblast, ve které se Dobruška a Opočno nachází, byla osídlena již od 9. století, kdy území obsadil kmen slovanských Charvátů. Tato oblast se ukázala jako bohaté archeologické naleziště, neboť v lese Halín u Dobrušky byly nalezeny netypické střepey z žárových mohyl nejspíše z 9. století. Další oblastí nalezišť je Vysoký Újezd, kde byly nalezeny hroby z mladší hradištské kultury z 10. století. Na to navazují z 11.-12. století řadová kostrová pohřebiště.¹⁰⁷

V městské listině z roku 1320 nalezneme informace o tom, že měšťané jsou osvobozeni od roboty, ale za to jsou nuceni platit za ochranu tzv. šos. Zároveň v Mutinově privilegii nacházíme zmínku o právu várečném a existenci městských bran a hradeb. Roku 1364 získává město hrdelní právo, a to až do roku 1765, kdy bylo městu odňato. Dobruška byla sídlem panstva do 14. století, poté bylo sídlo přesunuto do Opočna, kde byl vybudován obranyschopnější hrad.¹⁰⁸

„Pánové z Dobrušky jsou uváděni prvně v roce 1297 a pak již častěji po roce 1307 ...“¹⁰⁹. Podařilo se najít letopočet, který je o deset let starší. Dobruška během let vystřídal několik majitelů. Ne vždy jimi byli páni z Dobrušky. Během husitského hnutí, kdy se obyvatelé stali kališníky, byl posledním vlastníkem z rodu pánů z Dobrušky Jan Měštecký, který roku 1432 zemřel. Po jeho smrti získal Dobrušku a Opočno Jiří z Dubé. Poté se ve vlastnictví vystřídal dalších osm majitelů, přičemž posledním z řady byl Jan z Janovic, který

¹⁰⁶ HLADKÝ, Ladislav. *Dobruška: Průvodce městem a okolím*. Vydání 1. Dobruška: Městské muzeum, 1972, s. 5.

¹⁰⁷ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008, s. 7-8. ISBN 978-80-7185-926-0.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 7.

vydal roku 1493 „*cechovní privilegium - tzv. Statuta cechu řeznického*“¹¹⁰. Roku 1494 přešla Dobruška i s celým panstvím do vlastnictví rodu Trčků z Lípy¹¹¹.

Po přímlově Trčků z Lípy získalo město právo dvou výročních trhů od krále Vladislava II., včetně běžných týdenních trhů. V roce 1512 následně nechali Trčové zřídit ve městě špitál, darovali Dobrušce lesy Drnov a Doubravu roku 1540. Udělili měšťanům právo volného stěhování, pokud za sebe najdou náhradu do gruntu.¹¹²

Během vlastnictví Dobrušky rodem Trčků z Lípy se rozvíjely řemeslné cechy. Jsou zde známy cechy řeznický, krejčovský, soukenický, tkalcovský a barchanický, a také cech rozličných řemesel, který sdružoval pekaře, mlynáře, krupaře, kováře, zámečníky, ručníkáře¹¹³ a hrnčíře.¹¹⁴

3. 8. 1588 byla v Dobrušce „...*vykonána první známá poprava. Za smilstvo a vraždu novorozeněte byla Lída Prokopcova z Olešnice zahrabána za živa a probita kůlem.*“¹¹⁵

V roce 1635 přešla Dobruška i celé opočenské panství do rukou hrabat Colloredo z Wallsee skoro na tři století. Mezi lety 1709-1724 byl barokně přestavěn děkanský kostel Panny Marie a sv. Václava.¹¹⁶

Město mělo vlastní samosprávu. V čele stál primátor společně s jedenácti konšely, kteří se střídali ve funkci purkmistra jednou měsíčně. Dále byla tvořena čtyřmi obecními staršími a rychtářem. Od roku 1713 jsou známi dva rychtáři. Výroky hrdelního soudu vykonával kat se svými pomocníky.

V roce 1793 byl zřízen regulovaný magistrát čtvrté třídy. Obecní zřízení zavedené v roce 1849 trvalo do roku 1945, kdy jej vystřídal národní výbor, který zanikl zákonem České národní rady o obcích.¹¹⁷

8.2. Židovský hřbitov

Židovský hřbitov¹¹⁸ v Dobrušce byl založen roku 1675 mimo město. Byl mu vyhrazen pozemek o výměře 50x10 kroků, ten byl později obehnán kamennou zdí. Nejstarší náhrobky

¹¹⁰ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008, s. 11. ISBN 978-80-7185-926-0.

¹¹¹ Rod Trčků z Lípy se řadil k jednomu z nejvýznamnějších rodů českých šlechticů a zároveň patřil i mezi jedny z nejbohatších.

¹¹² MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 20.

¹¹³ Výrobce ručnic.

¹¹⁴ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 11.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 36.

¹¹⁷ Mestodobruska.cz [online]. 2009(?) [cit. 2011-01-02]. *Informace o městě*. Dostupné z URL: <<http://www.mestodobruska.cz/informace.php?id=113>>

jsou provedeny v goticko-renesančním stylu a pocházejí z roku 1688. V roce 1881 byl hřbitov rozšířen do současné podoby.¹¹⁹

Staré náhrobky jsou typu stély¹²⁰. U barokních náhrobků nacházíme ozdoby v podobě motivů mušlí, spirál, rostlinných ornamentů a křivek. Během 19. století se zde projevují znaky klasicismu v podobě různých stříšek a sloupů. Pomníky jsou zdobeny i reliéfními motivy lvů, otevřených knih, spojených rukou, korun, reliéfů lvů atd., nacházíme i rodová znamení např. žehnající ruce, konvice.

Vývoj písma je zde dobře patrný. Postupně se hebrejské písmo z plasticky vystupujících písmen mění na ryté písmo. Barokní a rokokové náhrobky se navrací k vystupujícímu písmu, zatímco 19. století je proměňuje zase na ryté. Nápisy na náhrobcích udávají datum úmrtí, později přibývá datum pohřbu, jméno zemřelého, jméno jeho otce a u provdaných žen i jméno manžela. Nacházíme zde nápisy ze Starého zákona, které měly za úkol vyzdvihnout dobré vlastnosti zemřelého.

Na hřbitově je celkem asi 246 hrobů. Náhrobky z 18. století se nacházejí ve starší části hřbitova a jsou v barokním slohu. Jejich podoba se v 19. století mění na klasicistní a s tím se objevují stříšky, sloupy. Pohřbívalo se zde do konce druhé světové války.

8.3. Katolický hřbitov

Děkanský kostel Panny Marie a sv. Václava byl spjat s městem od jeho počátku. Během středověku byl nahrazen kamennou stavbou. V roce 1647 „*Purkmistr a rada města požádala děkana, aby povolil pohřbívání nekatolíků na hřbitově u kostela P. Marie a sv. Václava.*“¹²¹ V letech 1709-1724 byla zahájena přestavba¹²², vedl ji Mikuláš Rossi¹²³, zároveň byl přejmenován na kostel sv. Václava.¹²⁴ Pod kostelem se skrývá stará krypta, kde se nacházejí pozůstatky donátorů, a to pánů z Dobrušky a prvních Trčků z Lípy. Druhá krypta sloužila k uložení ostatků duchovních.

¹¹⁸ Též „zahrady mrtvých“

¹¹⁹ MACH, Jiří. *Židé v dějinách Dobrušky*. Dobruška: Městské muzeum Dobruška, 1997.

¹²⁰ Deskový kámen zapuštěný kolmo do země.

¹²¹ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 31.

¹²² Podle publikace Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách Rossi na přestavbě pracoval v roce 1705. – VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 558. ISBN 80-200-0969-8.

¹²³ Narozen kolem roku 1654 a byl pohřben 17. ledna 1726 v Mladé Boleslavi ve věku 72 let. Poprvé Rossiho zaznamenáváme v roce 1683 v registru cechu v Litoměřicích. Je mu připisována stavba děkanství v Mladé Boleslavi (1699-1701), v Chocni stavěl zvonici u kostela (1702-1703), v Dobrušce budoval kostel sv. Václava roku 1705 – rozpor s Václavem Matoušem.

¹²⁴ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 36.

Městský hřbitov byl založen u kostela sv. Ducha¹²⁵, který je renesanční stavbou ze 16. století. V roce 1686 byla u kostela od základů vystavěna nová zvonice.¹²⁶ Roku 1760 byla zahájena přestavba kostela sv. Ducha, při níž byla pod zvonicí zřízena poustevna, která byla později zrušena. Úpravy kostela byly dokončeny roku 1767.¹²⁷ Při přebudování byl kostel upraven do barokního slohu, rozšířen a byla v něm umístěna nová okna. Následující rekonstrukce proběhla v letech 1890-1896 za přítomnosti českého malíře Františka Kavána¹²⁸. Hřbitov u sv. Ducha byl využíván pouze při epidemiích, kdy kostel sv. Václava nedostačoval. První pohřeb u kostela sv. Ducha byl proveden 18. října 1786¹²⁹, protože pohřbívání u sv. Václava bylo zakázáno na základě josefínských reforem.

Na základě rozhodnutí městské rady z roku 1872 bylo pohřbívání u kostela sv. Václava zastaveno a následně zrušen celý hřbitov. 5. července 1874 byl vysvěcen nový hřbitov u kostela sv. Ducha, kdy první pohřbeným zde byl Josef Hoffmann 3.7. téhož roku.¹³⁰ V roce 1992 byla na novém hřbitově otevřena poblíž čestných hrobů vsypová loučka.

Z vybraných náhrobků zde má zastoupení architekt Jan Kotěra a sochaři J. Šrámek, J. Dašek, Zdeněk Vondráček, F. Novák, M. Ježek, Holas a jeden neznámý autor.

8.3.1. Josef Šrámek

Šrámkova tvorba v Dobrušce částečně kopíruje tvorbu v Opočně. Projevují se zde stejné znaky i motivy. Přibývají postavy v podobě žen, které jsou celé haleny do látky včetně zakrytí vlasů. Dále využívá květin – ať ve svazcích nebo ve věncích, křížů či volut. Snaží se o vytvoření symetrického náhrobku využíváním stejných prvků na obou polovinách hrobu.

Šrámkova tvorba má na dobrušském hřbitově velké zastoupení, neboť jeho jméno se na náhrobcích vyskytuje ve větším množství než u ostatních sochařů.

8.3.1.2. Hrobka rodiny Dostálovy

Pískovcový náhrobek vznikl po roce 1886 (**Obr. 20**). Je postaven na podstavci vyzdvihujícím dva šestihranné sloupy a desku s nápisy. Sloupy mají šestihrannou patku a čtyřhrannou hlavici. Každý ze sloupů se nachází na jedné straně hrobu. Podpírají římsu

¹²⁵ Kostel sv. Ducha se nachází mimo město, na výpadovce směrem na Rychnov nad Kněžnou.

¹²⁶ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 35.

¹²⁷ Tamtéž, s. 46.

¹²⁸ František Kaván (10. září 1866 – 16. prosince 1941) byl český malíř, přesněji krajinář, básník a překladatel z ruštiny.

¹²⁹ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 50.

¹³⁰ Tamtéž, s. 78.

s nápisem nacházejícím se na rozvinuté listině, kde je napsáno: „RODINA DOSTÁLOVA“, a půlkruhový tympanon s výřezem na podstavec nesoucí kříž.

Kříž má ve svém středu dva kruhy. Zbytek plochy kříže je vyplněn vyrytými půlměsíčky mířícími k prostředku. Pod křížem se nachází dva hřeby, na kterých jsou upevněny dva svazky květin směřující k sobě a v místě jejich setkání je jeden velký květ. Deska nesoucí data a jména zemřelých je ohraničena kamennou bordurou¹³¹.

8.3.1.3. Náhrobek rodiny Honkovy

Náhrobek je vytvořen z pískovce a pochází z roku 1897, kdy zemřel Jan Honěk, který se zasloužil o založení hřbitova a je autorem memoárových rukopisů¹³² o historii Dobrušky v 19. století (**Obr. 21**).¹³³

Podstavec, na němž stojí náhrobek, je nepravidelného tvaru daného postranními volutami. V pozdější době byly do středu umístěny desky se jmény. Nad nimi je panel s původní deskou, jmény a citátem z Bible. O něco výše se nachází lišta s reliéfními písmeny a nápisem: „RODINA HONKOVA“. V této části je barva kamene jiná než ve zbytku náhrobku.

Kříž stojící na vrcholu dosahuje téměř stejné výšky jako má zbytek náhrobku. Přes jedno rameno kříže je provlečený květinový věnec, z něhož několik květin splývá dolů podél jednoho z ramen.

8.3.1.4. Náhrobek rodiny Slavíkovy

Vznik náhrobku, podle dat uvedených na mramorové desce, datujeme po roce 1908, do období secese (**Obr. 22**). Použitý materiál je pískovec. Vertikální náhrobek je složen z tympanonu, samotného náhrobku a podstavce s deskou nesoucí jména pohřbených.

Na vrcholu tympanonu se nachází dvě stočené křivky zakončené volutami, umístěných do stran. Nad nimi je malý jednoduchý kříž. Pod tympanonem je napsáno velkými plastickými písmeny jméno rodiny.

Náhrobek tvoří dva čtyřhranné sloupy, se střední částí po stranách vpadlou, kde se nacházejí dva stupně, ze kterých sestupuje žena s dítětem.¹³⁴ Je oděna do šatů, které zakrývají

¹³¹ Ozdobný okraj, který se většinou využívá u knih.

¹³² HONĚK, Jan – *Dobrušské paměti*.

¹³³ MACH, Jirí – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (1. díl: Adámek - Laichterová)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005, s. 20.

téměř celé tělo. U krku mají široký lem. Přestože jsou volně splývavé, vykreslují siluetu jejích nohou – zdůrazňují pohyb při chůzi ze schodů. Přes hlavu má položenou látku, která je natažena za jejími zády do stran. Kameník ji naznačil jako vlající ve větru. Samotné prsty u nohou jsou bosé.

Žena má vlasy sepnuté dozadu. Tvář má klidnou, bezvýraznou. V rukou lehce drží nahé dítě s kudrnatými vlasy. Dítě v obou rukách třímá trsy květin. Na náhrobních deskách je uvedeno několik jmen z rodiny Slavíkovy a Vaňkovy.

Václav Slavík byl dobrušský podnikatel, který vlastnil továrnu na hospodářské stroje. Dcera Slavíka si vzala Josefa Vaňka, který je zde také pohřben. Po jejich sňatku se stal spoluvlastníkem továrny V. Slavík a zeř. Působil jako starosta Dobrušky a v této funkci přivítal T.G. Masaryka. Během jeho starostování se město v hospodářsky a společensky rozvíjelo.¹³⁵

8.3.1.5. Náhrobek rodiny Lhotských a Linhartova

Tento hrob neobsahuje žádná data (**Obr. 23**). Pouze nápis na mramorové desce „RODINA LHOTSKYCH A LINHARTOVA“. Provedení téměř totožného náhrobku můžeme spatřit v Opočně, kde jej taktéž vytvořil Šrámek.

Náhrobek, jak je pro Šrámka typické, má obě poloviny stejné. Na každé straně se nachází sloup, v jehož středu jsou vedeny čtyři vodorovné pásy a tři svislé, přes ně je dán kruh upevněný v obdélníku. Vypadá stejně jako dříve používané klepadlo na dveřích. Nad každým klepadlem se nachází písmeno. A to Alfa a Omega, znaky začátku a konce. Pod těmito písmeny jsou vytesány šlahouny břechťanu.

Mezi sloupy je vpadá plocha s mramorovou deskou v horní části je zakončena obloukem. Nad ní se nachází velký kříž s Božím okem ve svém středu. Boží oko je zde znázorněno půlkoulí, z které vycházejí paprsky s délkou odpovídající ramenům kříže.

Celý náhrobek je na podstavci, který má vystouplou část s nápisem:

„CHERUB SMRTI POKYNUL,
K ... DUCH UPLYNUL,
TĚLO S PRACHEM SPŘÁTELIL,

¹³⁴ Pravděpodobně se jedná o Pannu Marii s Ježíškem.

¹³⁵ MACH, Jirí – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (2. díl: Lier - Žižka)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005, s. 57.

8.3.2. Autor neznámý – Hrob Josefa Hoffmana

Josef Hoffman byl prvním pohřbeným na tomto hřbitově (**Obr. 24**). Náhrobek pochází z roku 1874 a je z pískovce. Spodní část je tvořena kvádrem s deskou a vrchní obsahuje postavu muže na podstavci.

Slova na náhrobku jsou vyrytá. Nalezneme zde jméno, datum narození a úmrtí, informaci o tom, že byl měšťanem Dobrušky, a citát.

„První jsi pohřben na tomto poli
posvátném. Kéž bys i tam na
nebi prvních odplatu vzal!“¹³⁷

Postava stojící na podstavci je zahalena celá do drapérie. Lem šatů je zdoben zvlněnou linkou.¹³⁸ Má pozvednutou pravou ruku a zdvižený ukazováček a prostředníček – žehná. V druhé ruce drží rozevřenou knihu, v které jsou napsána písmena Alfa a Omega.

Tvář je lemována dlouhými, zvlněnými vlasy splývajícími až na ramena. Výraz v obličeji je truchlivý. Oči jsou znázorněny pouze linkami tvořícími okraj, zorničky vytvořeny nejsou. Koutky úst jsou staženy hodně dolů. Zbytek tváře je kryt vousy.

8.3.3. Holas – P. Frant. Vojtěch Hajzler

Mramorová hrobka z roku 1912 je monumentálním dílem Holase (**Obr. 25**). Ve vodorovné poloze najdeme desku kryjící hrob a dva podpěrné systémy desky náhrobku. Nad těmito podpěrami se nacházejí dvě lucerny. Mezi nimi je nápis se jménem a daty zemřelého. V dolní části je latinský citát:

„NON PAREM PAULO GRATIAM REQUIRO.
VENIAM PETRI NEQUE POSCO,
SED QUAM IN CRUCIS LIGNO DEDERAS
LATRONI, SEDULUS ORO.“¹³⁹

¹³⁶ Písmena „o“, v citátu, jsou podtržená. Přesný přepis z náhrobku – vlivem času a stáří je část náhrobku nečitelná.

¹³⁷ Přesný přepis z náhrobku.

¹³⁸ Toto zdobení se objevuje jen u této sochy. Jinde jsme se s tím nesetkali.

¹³⁹ Přesný přepis z náhrobku. Překlad autor: Není stejný pohled na trochu milosti. Žádám Petra o milost, avšak dřevěný kříž si dal latroni (?), pečlivě se modlím.

O něco výše se nachází reliéf Krista klečícího na zemi, sahajícího na křoví. Je oblečen v dlouhém rouchu odhalujícím nohu, ruce a hlavu, na níž má umístěnou trnovou korunu. Tvář má pokrytou dlouhými vousy.

Na vrchní desce náhrobku se na kruhovém pozadí nachází vyrytý kříž se stejně dlouhými rameny.

8.3.4. Jan Kotěra

Narodil se 18. prosince 1871 a zemřel 17. dubna 1923. Byl synem učitele kreslení Antonína Kotěry. Ve své tvorbě byl ovlivňován wagnerovským modernismem a italsky orientovaným klasicismem. Pracoval na stavbě Peterkova domu v Praze, dále projektoval Národní dům v Prostějově, vodárenskou věž v Praze, vilu Tomáše Bati ve Zlíně, muzeum v Hradci Králové.¹⁴⁰

Studoval na německé Vyšší průmyslové škole v Plzni – stavitelství. Poté na vídeňské Akademii. Podstoupil studijní cestu do Itálie. Po návratu se stal zástupcem na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Po čase přešel na Akademii v Praze.

Práce v německém prostředí a české rodinné zázemí daly Kotěrovi jazykové znalosti a světový názor, který byl širší, než bylo běžné mezi jeho vrstevníky. Kotěra na Akademii navrhuje kostel, knížecí lázně, město u tunelu Calais-Dower. Črtal si i přírodní útvary jako stromy, květiny, moře. Tyto nákresy používal k dokreslení svých návrhů.

Mezi tvorbu Jana Kotěry se řadí Peterkův dům na Václavském náměstí v Praze, Okresní dům v Hradci Králové¹⁴¹, zasedací síň Okresního výboru v Jindřichově Hradci, Národní dům v Prostějově, navrhl Laichterovu vilu a Laichterovu hrobku v Dobrušce.

K Laichterově hrobce navrhoval „...výsadbu živého plotu, vstupní vrátka z kované mříže a svítlnu ze skla a tepané mědi. O tyto kovové detaily však hrobka doplněna nebyla.“¹⁴² S tím je spojeno Kotěrovo vnímání zeleně, které chápal nejen jako součást hrobky, ale i celého hřbitova a „...dokázal jí v rámci celé stavby vytvořit důstojné místo.“¹⁴³

¹⁴⁰ Jan Kotěra. In Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 5. 4. 2006, last modified on 15. 12. 2010 [cit. 2011-01-08]. Dostupné z URL:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Kotěra>

¹⁴¹ Hlavní vchod.

¹⁴² KARASOVÁ, Daniel, a kol. *Jan Kotěra 1871-1923: zakladatel moderní české architektury*. Praha: Obecní dům, 2001, s. 321. ISBN 80-86339-08-4.

¹⁴³ Tamtéž, s. 321.

8.3.4.1. Hrobka rodiny Laichterovy

Klasicistní hrobka vznikla po roce 1920 (**Obr. 26**). Hrobka je vystavěna na předsunuté kamenné zídce. Nad ní se nachází pruh se třemi výklenky nalevo a napravo. Tyto prostory jsou určeny k ukládání urn, v současné době se zde žádné nenacházejí. Mezi nimi je umístěna deska se zlatým písmem. Jsou na ni uvedeni František Laichter a Marie Laichterová. Pod jejich jmény je nápis, který má charakterizovat je i jejich život.

„Žili a pracovali na roli Boží
věřili v dobro, v lásku a spravedlnost
a tak i odešli.“¹⁴⁴

Nad touto deskou se nachází vpadlý oblouk z tmavého kamene. V něm je centrálně umístěna reliéfní plastika od sochaře Antonína Kalvody. Vyobrazení znázorňuje poutníka, držícího v rukou hůl opřenou o rameno. Jeho tvář je ztvárněna z profilu. Vlnité vlasy mu z jedné strany padají dolů a z druhé strany je má utažené přes ucho dozadu. Tělo je zahalené do zvrásněné látky.

Za poutníkem, z druhé strany, vykukuje vyrytá smrtka s přesýpacími hodinami v rukou, odměřující čas. Smrt má přes hlavu přehozenou plachetku. Oči má naznačené jako dva velké důlky a i zbytek tváře je zobrazen jako holá lebka.

Rodina Laichterova měla jak ve městě, tak i v celé republice velký význam. František Laichter byl pekař a purkmistr Dobrušky.¹⁴⁵ Laichter Jan spoluredigoval Ottův naučný slovník, spoluzaložil měsíčník *Naše doba*¹⁴⁶, který předcházel vzniku významného Laichterova nakladatelství¹⁴⁷, založeného roku 1896. Vydával i měsíčník *Česká mysl*. Za svou zásluhu o českou vědu a kulturu dostal čestný doktorát filozofie na Univerzitě Karlově v Praze roku 1945.¹⁴⁸

Josef Laichter, bratr Jana Laichtera, vystudoval práva a působil i jako spisovatel. Napsal řadu románů, do kterých se řadí: *Za pravdou*, *Na prahu republiky*, *T. G. Masaryk doma i na veřejnosti*. *Sychrova léta*, román z Dobrušského prostředí má regionální význam.¹⁴⁹

Prokop Laichter, syn nakladatele Jana Laichtera, působil jako herec a režisér v různých pražských divadlech, např. Tylově, Švandově, Akropolis. Také ilustroval knihy

¹⁴⁴ Přesný přepis z náhrobku.

¹⁴⁵ MACH, Jiří – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (1. díl: Adámek - Laichterová)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005, s. 30.

¹⁴⁶ Založil jej spolu s T. G. Masarykem a F. Drtinou.

¹⁴⁷ Edice Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, *České dějiny*, *Otázky a názory*, *Umění řemesla* aj.

¹⁴⁸ MACH, Jiří – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (1. díl: Adámek - Laichterová)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005, s. 30.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 30 – 31.

významných osobností, a to Aloise Jiráka, Boženy Němcové, Oskara Wilda atd. Dobrušce, jako městu, odkázal archiv Laichterova nakladatelství.¹⁵⁰

8.3.5. M. Ježek – Hrob Kosaře, Macha

Náhrobek je proveden v gotickém slohu (**Obr. 27**). Vpadlou část lemují dva sloupy, přecházející do podoby fial s drobnými stříškami. Samotné sloupy mají šestibokou patku a hlavicí tvořenou z jednotlivých listů břechťanu. Celkový vzhled vypadá jako gotické okno, uvnitř rozdělené na dvě pole a v jejich špici je květina. Z vnější části jsou na vrchu umístěny drobné květy, celkem je jich šest.

8.3.6. Františka Novák

Pravděpodobně se jedná o Františka Nováka – architekta a profesora, který studoval Odbornou školu truhlářskou v Chrudimi. Dále studoval na uměleckoprůmyslové škole. Navrhoval interiéry československého vyslanectví v Kodani, výstavní pavilon na ostrově Štvanici – Holešovicích.

8.3.6.1. Hrobka Lenfeldových

Celomramorový náhrobek, vzniklý po roce 1922, od F. Nováka stojí na podstavci a má tři části (**Obr. 28**). Dvě vpadlé boční desky s vystouplou římsou, na stupni se dvěma hranatými sloupy na stranách. Mezi nimi je vpadlá plocha s nápisy. Na vrcholu je umístěna stříška s křížem a na něm je v kruhu zobrazena hlava Krista s trnovou korunou.

8.4. Shrnutí

Sepulkrální vývoj na hřbitově v Dobrušce má vzestupnou tendenci. Období nejčastějšího výskytu nových náhrobků je mezi lety 1886-1908. Nachází se zde mnoho velkých rodinných hrobek, což tvoří výjimku v rychnovském okrese, neboť se většinou setkáváme s malými náhrobky. Ty tu jsou také ve velké míře zastoupeny. Hrobky se nacházejí v rozšířené části hřbitova, u severní zdi.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 31.

Sochaři využívají ozdobné prvky. Často jimi jsou kříže, květiny, věnce, různé druhy sloupů, postavy. Ve velké míře se objevují citáty, které mají charakterizovat zemřelého nebo jejich život.

Oblast Dobrušky měla hodně významných rodin, které si nechávaly stavět rodinné hrobky. Tyto hroby jsou tvořeny symetricky, aby se jejich poloviny shodovaly. Málodky dochází k rozdílnostem.

Malé náhrobky se zde vyskytují na obou částech hřbitova. Mnoho náhrobků je vystaveno u kostela sv. Ducha. Další jsou rozmístěny u jednotlivých hrobů.

9. Rychnov nad Kněžnou

9.1. Historie města

První písemnou zmínku o Rychnově nacházíme v listině Přemysla Otakara II. z 1. února roku 1258. Sepsal ji sám Přemysl Otakar II. a na předposledním řádku listiny se nachází podpis jednoho svědka z družiny, a to Hermanna de Richenave.¹⁵¹ Listina se týká kláštera Svatého Floriana u Lince.¹⁵²

Za zakladatele Rychnova se považuje Heřman z Drnholce.¹⁵³ Rychnov existoval už před tímto vlastníkem, ale když jej dostal Heřman z Drnholce od Přemysla Otakara II., povýšil Rychnov na město. Za jeho vlastnictví se Rychnov nad Kněžnou rozšiřoval na návrší. Od 11. století se zde nachází kostel Panny Marie, nyní sv. Havla, s farou. Do kamene na levé straně je vtesán gotickým písmem letopočet 1083.¹⁵⁴

Heřman z Drnholce se od roku 1258 psal „z Rychnova.“ Pocházel ze staré panské rodiny. Byl dvořanem Přemysla II. a bojoval s ním roku 1260 proti uherskému králi Belovi. V první polovině 14. století vlastnili panství rychnovské bratři Jetřich, Albrecht, Heřman – vnuci Heřmanovi. Roku 1488 získal Albrecht pro Rychnov městský znak¹⁵⁵ a dva výroční trhy.¹⁵⁶

Rychnov nad Kněžnou bylo poddanské město. V roce 1561 získalo město od císaře Ferdinanda I. právo volby obecních starších a pomocného samosprávného sboru. Zmínka o radnici pochází z roku 1596, sídlila zde městská rada, která řídila hospodářskou, finanční, bezpečnostní a soudní správu. Rada měla v čele purkmistra. Mezi dalšími členy zastupujícími funkce v městské radě byl písař, sluha, pomocný apod. Podobně jako v Dobrušce i zde bylo 12 městských radních, kteří se střídali ve funkci purkmistra.¹⁵⁷

¹⁵¹ Taktéž Heřman z Rychnova či Drnholce.

¹⁵² KOS, Jaroslav. Rychnov-city.cz [online]. 2010 [cit. 2011-01-20]. *Historie města Rychnova nad Kněžnou*. Dostupné z WWW: <<http://www.rychnov-city.cz/mesto/historie-mesta.php>>

¹⁵³ V latinských textech je nazýván de Richenave.

¹⁵⁴ SVOBODA, Antonín. *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1924, s. 6.

¹⁵⁵ Ve znaku je panna na jelenu a k pečetění se používalo zelené pečetidlo.

¹⁵⁶ SVOBODA, Antonín. *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1924, s. 9-11.

¹⁵⁷ KOS, Jaroslav. Rychnov-city.cz [online]. 2010 [cit. 2011-01-20]. *Historie města Rychnova nad Kněžnou*. Dostupné z WWW: <<http://www.rychnov-city.cz/mesto/historie-mesta.php>>

Funkcí městské rady bylo zároveň řešit spory a smiřovat strany. Pokuty vybrané z těchto sporů byly určeny do špitálů nebo kostela. Žaloby se týkaly všeho. Nařknutí, uražení atd.¹⁵⁸

Jedním z několika vlastníků Rychnova byla hrabata Libštejnští z Kolovrat. Ta jej získala během třicetileté války. Tento rod se dělil do několika větví. Roku 1640 koupil rychnovské panství Albrecht. Po jeho smrti Rychnovsko připadlo jeho synu Františku Karlovi. Krátce po získání panství nechal sepsat seznam židů a zřídil pro ně knihu gruntovní. Po smrti posledního z hrabat Libštejnských z Kolovrat získávají Rychnov hrabata Krakovští z Kolovrat.¹⁵⁹

Získal jej Jan Karel Krakovský z Kolovrat, nazýván také Hanuš. Roku 1836 převzal panství Zdeněk Krakovský z Kolovrat. V roce 1877 dal zvelebit panskou zahradu. Po jeho smrti panství zdědil Bohuslav z Kolovrat.¹⁶⁰ Během druhé světové války vznikl v Rychnově nad Kněžnou národní výbor.

9.2. Židovský hřbitov

Existence židovského hřbitova, v centru Rychnova, je doložena z roku 1616¹⁶¹. Objevuje se i letopočet 1588, ale tento letopočet není nijak podložený. V Rychnově se Židé usazovali od poloviny 16. století a měli zde vlastní synagogu, která byla zrekonstruovaná v roce 1995 (**Obr. 49-52**).¹⁶²

Na hřbitově se nachází i velký náhrobek rodičů Karla Poláčka. Na náhrobku je uvedeno pouze jméno „Jindřich Poláček“ a data narození a úmrtí. Jsou zde náhrobky barokního, rokokového a klasicistního stylu.

K hřbitovu náleží márnice-vozovna, kde je umístěna pamětní deska 124 obětem nacismu. Také se zde nacházejí na zdech hebrejské modlitby. Uložena tu je i pamětní deska Karla Poláčka. Na hřbitově se nachází na 400 náhrobních kamenů z let 1690-1942. Najdeme zde mnoho barokních stél. Poslední pohřbívání proběhlo v roce 1942.¹⁶³

¹⁵⁸ SVOBODA, Antonín. *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1924. 414 s. s. 103

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 188-189.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 266-268.

¹⁶¹ Informační panel č. 8 v Rychnově nad Kněžnou. Z 26. 10. 2010.

¹⁶² ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Vydání 1. Šlapanice: Era, 2004, s. 354. ISBN 80-86517-64-0.

¹⁶³ Pamětní deska Karla Poláčka byla přesunuta z jeho rodného domu. - ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Vydání 1. Šlapanice: Era, 2004, s. 354. ISBN 80-86517-64-0.

9.3. Katolický hřbitov

Při stavbě nového reprezentačního paláce městské spořitelny bylo u kostela sv. Havla nalezeno asi 10 lebek a mnoho kostí. Šlo o pozůstatky ze hřbitova, který se rozkládal u kostela. Zároveň se dochovalo několik náhrobních kamenů z let 1575, 1522 či 1622, 1684, 1605 a 1713 (**Obr. 29**).¹⁶⁴

Původní dřevěné ohrazení kolem hřbitova u sv. Havla bylo nahrazeno kamennou zdí v roce 1728.¹⁶⁵

U sv. Havla přestal hřbitov dostačovat, a proto byl v 16. století za městem zřízen větší hřbitov. Bohatší lidé byli i nadále pohřbíváni u sv. Havla. V roce 1784 došlo ke srovnání zbytku hřbitova u kostela.¹⁶⁶

V roce 1557 byla schválena stavba kaple na novém hřbitově. Kaple Proměnění Páně byla vysvěcena roku 1558. „*Při zakládání hřbitova byla v rohu postavena dřevěná márnice a dřevěný plot, který však neměl dlouhé trvání. Už roku 1650 se stavěl nový plot, opět dřevěný s dvojicí vrat a opravovala se již márnice.*“¹⁶⁷ V 18. století bylo dřevěné oplocení nahrazeno kamennou zdí. V 19. století byla kaple v takovém stavu, že bylo nutné ji zbourat. Ihned se stavěla nová kaple v roce 1865. K vysvěcení došlo 1868.¹⁶⁸

Na hřbitově se přestalo pohřbívat v roce 1905, protože byl vysvěcen nový hřbitov. Starý hřbitov byl zrušen v 70. letech 20. století. V roce 1920 byl vysvěcen hřbitov pro nemocnici, ale roku 1947 byl zrušen.¹⁶⁹

9.3.1. Karel Michálek

Narodil se 17. 6. 1860 a zemřel 28. 10. 1912. Působil jako akademický sochař na Rychnovsku.¹⁷⁰ Tvořil jak monumentální hrobky, tak i malé náhrobky. V jeho tvorbě je patrná symetričnost, kdy se snaží docílit shodnosti obou stran náhrobku. Občas se vyskytuje

¹⁶⁴ DVOŘÁK, Stanislav. *Rychnovské hřbitovy a pohřebiště*. Rychnov nad Kněžnou: [s.n.], 1935, 19 s.

¹⁶⁵ ZRUBEK, Rudolf, PhDr. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993, s. 8.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 8. – DVOŘÁK, Stanislav. *Rychnovské hřbitovy a pohřebiště*. Rychnov nad Kněžnou: [s.n.], 1935, 19 s.

¹⁶⁷ ZRUBEK, Rudolf, PhDr. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993, s. 28.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 28-31.

¹⁶⁹ DVOŘÁK, Stanislav. *Rychnovské hřbitovy a pohřebiště*. Rychnov nad Kněžnou: [s.n.], 1935, s. 19. – Město Rychnov nad Kněžnou. Rychnov-city.cz [online]. 2005 [cit. 2011-01-21]. *Ošetření a obnova zeleně*. Dostupné z URL: <<http://www.rychnov-city.cz/mestsky-urad/obnova-zelene.php>>

¹⁷⁰ Informace z informačního panelu nacházejícího se před hřbitovem v Rychnově nad Kněžnou. Z 26. 10. 2010.

nestejnorodý prvek, který vyváženost narušuje, např. socha. Mezi další prvky, které využívá, patří listy, mašle, sloupy.

9.3.1.1. Hrobka rodiny Libických a Kurcovy

Kamenná hrobka pochází z období po roce 1907 (**Obr. 30**). Dekorativní část náhrobku je postavena na podstavci, který je rozdělen do tří částí, středová část je předsunutá. Na jednotlivých plochách podstavce jsou umístěny desky se jmény a daty. Na přední desce je tabule s nápisem „RODINA LIBICKÝCH A KURCOVA.“ Nad podstavcem se nachází hlavní část, kde jsou po stranách umístěné náznaky sloupů, které jsou pár desítek centimetrů nad patkou utnuté.

Ve středu, na vlastním podstavci, stojí socha muže.¹⁷¹ Postava je zahalena do dlouhého roucha, které ponechává odhalené ruce, hlavu a levou nohu. Pravou rukou žehná a v levé ruce přidržuje knihu, na níž jsou zlatou barvou napsána písmena Alfa a Omega.

Muž má dlouhé, ke konci zvlněné vlasy, splývající na ramena. Tvář má porostlou delším hustým vousem. Oči jsou sklopené k zemi. Za sochou se je tmavý výklenek. O něco výše se nachází několik stupňů v podobě podstavce s náznakem sloupu, který není celý.

9.3.1.2. Hrobka rodiny Aloise Štaubera

Secesní hrobka se nachází po levé straně hrobky rodiny Štaubera (**Obr. 31**). Tento náhrobek je prostší než stavitele Štaubera. I zde je hrob ohraničen kamennou zídkou se třemi stupni uprostřed, které umožňují vstup k hrobu. Po stranách schodů je zeď zakončena sloupy s kvádrovou hlavicí. V této zídce jsou vytvořeny dva výklenky s kamennými sedátky.

Náhrobek je rozdělen na dvě naprosto symetrické poloviny. Na každé straně se nachází sloup na podstavci s nízkou patkou, hladkým dřikem, který je ve svém středu širší a směrem k patce a hlavicí se zužuje. Hlavice je velká, kvádrového tvaru, narušovaného výstupy a různými půlkruhovými útvary.

Mezi sloupy se nachází deska, která má vrchní část ve tvaru zvlněného oblouku. Deska je ve svém středu rozpůlena – vytvořena ze dvou kusů. Na obou stranách je stejný výjev – zrcadlový. Na každé polovině desky je zobrazen strom s kořeny, který má velmi dlouhý kmen zakončený košatou korunou s drobnými plody kulovitěho tvaru.

¹⁷¹ Může se jednat o sochu Ježíše.

Zbytek volné plochy je vyplněn velkým nápisem: „RODINA ALOISE ŠTAUBERA“. Nad nápisem se nachází jednoduchý kříž.

9.3.1.3. Sousoší Kalvárie

Monumentální pomník z roku 1908 se nachází uprostřed hřbitova (**Obr. 32**). Vzhledem k nerovnostem půdy je zde vybudováno stupňovité podlaží, v jehož středu jsou vytvořeny schody. Z levé i pravé strany pomníku jsou umístěná zábradlí s později přidanými lampami.

Sousoší je tvořeno dvěma podstavci, na nichž stojí dva sloupy vlevo, panel a další dva sloupy vpravo. Sloupy jsou ionského řádu s volutovou hlavicí. V jedné třetině od patky je sloup hladký a v dalších dvou oddělených třetinách je zdoben kanelurami.

Prostor mezi sloupy je vytvořen z kvádrů, který je na své přední straně zdoben vpadlým románským oknem, je naznačen do hloubky několika centimetrů. V tomto okně se nalézá nápis:

„ODPOČINUTÍ LEHKÉ DEJŽ
O PANE VŠEM ZEMŘELÝM
KTEŘÍ NA TOMTO HŘBITOVĚ
ODPOČÍVAJÍ
A SVĚTLO VĚČNÉ
AŽ JIM SVÍTÍ!
AMEN!“¹⁷²

O něco výše se nacházejí dvě sochy. Žena na levé straně má přes hlavu nataženou plachetku, která přechází do šatu, jež zakrývá celé tělo. Prsty u rukou má propletené a dlaně otočené směrem k zemi. Druhá postava má dlouhé kučeravé vlasy a je také zahalena do dlouhé drapérie. Ruce má také propletené, ale jsou sepnuté v poloze značící modlení.

Mezi sochami je podstavec s nápisem, který je ohraničen bordurou.

„DOKONÁNO
JEST!

Jan. ev. XIX 30.“¹⁷³

Na podstavec navazuje kříž tvořící jednu třetinu pomníku. Ke kříži je pomocí hřebů v rukách a nohách přibit Kristus. Na skloněné hlavě se nachází trnová koruna. Kolem boků má

¹⁷² Přesný přepis z pomníku.

¹⁷³ Přesný přepis z náhrobku.

uvázanou látku, který splývá až k podstavci. Tělo Krista je realisticky propracováno. Vynikají svaly na napnutých rukách. Nad hlavou je umístěna destička s vyrytá písmena „INRI“, mezi nimi jsou tečky, které jsou však provedeny jiným náčiním než písmena.

9.3.2. Václav Bažant

Narozen 26. 7. 1883 v Hořicích.¹⁷⁴ Působil jako sochař v Rychnově nad Kněžnou. V tvorbě Václava Bažanta se ve velké míře vyskytuje anděl, a to ať už se jedná o sochu či reliéf.

9.3.2.1. Hrobka rodiny Reinholdovy

Hrobka rodiny Reinholdovy vznikla po roce 1914 (**Obr. 33**). Materiál použitý na výrobu je pískovec. Náhrobek má velkou středovou část s dvěma malými díly po stranách. Na plochách po straně jsou vyrytá jména a data zemřelých.

Střed náhrobku stojí na podstavci. Větší část vyplňují pole s plastickými písmeny a čísly. Deska, na které jsou tyto údaje uvedeny, se nachází vpadlá do prostoru, protože boční stěny a vrchní část jsou vystouplé do prostoru.

Nad jmény se nachází busta i s rukama. Je to vyobrazení ženy s křídly, anděla. Žena je oděna do roucha s širokými rukávy. Levou ruku má nataženou a opřenou o hranu náhrobní desky se jmény. V druhé ruce drží velký květinový věnec s mašlí a dvěma dlouhými stuhami.

Za zády má křídla, jsou naznačeny jednotlivé perutě. Nad nataženou levou rukou se nachází vrba. Její jednotlivé větve s listy jsou propracované do detailu. Nad tímto vším se nalézá pruh s prostorovým písmem a nápisem: „RODINA REINHOLDOVA.“

9.3.3. Bažant a Štěrba

Jejich společná tvorba se týká spíše rodinných hrobek. Ve velké míře se vyskytuje kříž, sochy žen a především symetričnost, což se projevuje i v jejich vlastní tvorbě. Hrobky a náhrobky jimi vytvořené představují vyváženost prázdných ploch, architektonických a dekoračních doplňků.

¹⁷⁴ JILEMNICKÝ, Alois. *Kámen jako událost*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1984, s. 396.

9.3.3.1. Hrobka rodiny stavitele Štaubera

Monumentální secesní kamenná hrobka je z přelomu 19. a 20. století (**Obr. 34**). Náhrobek se nachází u hřbitovní zdi. Před ním je hrob krytý kamennou deskou s křížem, který je ohraničen nízkou zídkou. V přední části je zídka přerušena a nachází se tam tři stupně. Vedle nich se na každé straně nachází voluta ve tvaru krychle.

Samotný náhrobek má dva postranní sloupy a obloukovitě vpadlou středovou část. Základ tvoří podstavec, přes který jsou vedeny tři přerušované pásy. Na levém sloupu je postava ženy zahalené do dlouhého šatu. Její tvář má smutný a zasněný výraz, zároveň je lemována vpředu zvlněnými vlasy. Levou paži má ohnutou a na hrudi si drží větev s listy.

Pravou ruku má nataženou podél těla a v prstech drží desku, na níž je rytina antického chrámu. Pod kresbou se nalézá větev, která je poseta mnoha trny. Za zády postavy vyrůstá jabloň. V koruně stromu se nachází deset jablek a listy.

Na pravém sloupu je zobrazena žena v dlouhém antickém šatu. Ruce má natažené vysoko do koruny stromu vyrůstající za ní ze země. Drží se jedné z nižších větví. Její tvář není moc rozpoznatelná, vliv času a počasí tvář vyhladil. Vlasy jsou spletené do copů.

U nohou jí leží tři velmi tlusté knihy, u kterých jsou naznačeny listy, a přes vazbu jedné z knih jsou vedeny čtyři pruhy. Na nich je položen rovnostranný trojúhelník, stojící na jedné z hran. Přes ně je postaveno kružítko ve tvaru obráceného „V“. Mezi kružítkem a knihami je propletena větev s velkými listy.

Panel tvořící středovou, a tím i hlavní část, je rozdělen do několika polí. A to širokým středovým pásem, pak v polovině výšky desky jsou čtyři pásy, které se odspodu směrem nahoru na sebe navršují.

V jednotlivých polích jsou vytesána jména, data, někdy profese a rodná příjmení. V dolní části středového pásu nacházíme nízkou amforu, z které šlehá mohutný plamen. Celou tuto část zakončuje pás umístěný navrchu. V něm jsou zdobně vytesána prostorová písmena. Za nimi jsou listy. Nachází se tam nápis: „RODINA STAVITELE ŠTAUBERA.“

Vrcholu náhrobku dominuje kříž s širokými konci ramen. Kolem středu, v němž se nachází hlava Krista s trnovou korunou, je velký kruh. Kristus má zavřené oči, tvář skloněnou k zemi a porostlou dlouhým vousem.

9.3.3.2. Hrob Josefa Mikše

Jednoduchý pískovcový náhrobek z roku 1911 stojí na podstavci (**Obr. 35**). Na panel s nápisem, jménem, datem a profesí navazuje busta Krista. Ten má mírně skloněnou hlavu

s truchlivým výrazem. Dlouhé skroucené vlasy splývají na hrud'. Na hlavě je místo trnové koruny trnový pás obtočený a přehozený přes sebe.

Na podstavci je vyryt nápis vztahující se k pohřbenému.

„Lásku a přátelství a vše dobré sil jsi kolem sebe,
až vzplane, co dřímalo v duši Tvé, bude na zemi nebe.“¹⁷⁵

9.3.4. Autor neznámý – Hrobka rodiny Holoubkových

Hrobka z přelomu 19. a 20. století je lemována zvlněnou zídou, která je vepředu nahrazena kovovým plotem s brankou (**Obr. 36**). Náhrobek má po stranách naznačené dva hranaté sloupy. Ty mají ve spodní rozšířené části tři pásy. Horní část je zúžená, s věncem, z něhož splývá pět pásů zakončených třásní. Tři jsou delší a dva kratší.

Střední deska obsahuje tři mramorové desky se jmény, daty a informacemi o zemřelých. Mezi těmito deskami jsou znázorněny kmeny stromů, včetně kořenů, s rozsáhlými korunami, bohatými na listy a květy ve tvaru růží.

Náhrobní deska je svrchu zakončena propadlým půlkruhem s dvěma stejně vysokými výčnělky nad kmeny stromů. Mezi nimi je z kovu vytvořen kříž se stejně dlouhými rameny. Upevněn je na šlahounech, které mají připomínat větve s listy.

9.4. Shrnutí

Sepulkrální architektura v Rychnově nad Kněžnou se i přes časté zakládání a rušení hřbitovů vyvíjela rovnoměrně. A to i přesto, že se mnoho náhrobků nedochovalo. Patrný je jednotný styl a provedení všech náhrobků, ať už byl autorem kdokoliv.

Největších výskyt nových náhrobků je z přelomu 19. a 20. století a poté z let 1907 až 1914. Hlavním činitelem spojujícím všechny hroby je symetrická forma, kdy se sochaři snaží, aby obě poloviny náhrobku byly stejné.

Častým motivem je křesťanský kříž, stromy, listy, plody stromů, květiny. Ve velké míře se objevuje Kristus s trpíelským výrazem. Dále je to anděl, který je zobrazován v dlouhém rouchu. Poprvé se zde setkáváme s monumentální náhrobkem poslední kalvárie s ukřižovaným Kristem na kříži.

¹⁷⁵ Přesný přepis z náhrobku.

Rychnov nad Kněžnou patřil mezi města s bohatými měšťany, kteří si mohli zaplatit nákladné velké hroby, které zde mají velké zastoupení. Na náhrobky si nechali vytesávat nápisy či citáty, které upozorňují na jejich život či činy.

10. Vamberk

10.1. Historie města

Vamberk se nachází jižně od Rychnova nad Kněžnou a východně od Kostelce nad Orlicí. Původně se na tomto místě, na skalnatém ostrohu, nacházel významný hrádek Waldenberg. O dřívějším původu hrádku nevíme nic, informace se objevují až ve výčtu majetku navraceného dědicům Mikuláše z Potštejna. V průběhu let můžeme sledovat zkracování jména Waldenberg přes Walmburg až na současný název Vamberk.

Během zakládání města se část pozemků rozdělila na lány – část z nich připadla faráři a rychtáři. Území bylo obeháno příkopy a zdmi. Měšťané měli povoleno vytvářet řemeslné spolky, a tím i vykonávat řemesla. Po přímluvě vrchnosti ve městě několikrát do roka probíhaly trhy. Panstvo získávalo peníze z tzv. šosu, který sloužil jako ochrana.

Občané měli právo svobodného stěhování, nakupování statků. Působila zde městská rada složená z 12 konšelů. Každý z nich čtyři neděle působil jako purkmistr. Mimo radu zde bylo 4 až 6 obecních starších. Konšelská rada řešila trestní věci a předsedal jí rychtář.

V roce 995 jmění Slavníkovců přešlo do vlastnictví Přemyslovců.¹⁷⁶ Přemyslovci měli specifický způsob vládnutí. Svou vládu uplatňovali přes úředníky a zřizence. Mezi nejdůležitější z nich patřili kasteláni a správci hradů, ti pak jménem knížete vládli nad hradem a obyvatelstvem. Kasteláni byli velmi mocní, přímo zastupovali knížete, ale tím byli závislí na knížeti, který rozhodoval o jejich sesazení či dosazení.

Dalším z řady vlastníků byl Mikuláš z rodu Drslavců a jeho dědicové, dále pak Hynáček z Rohatce, rodina Vamberských z Chrastu. Za vlády Václava Mikuláše Pecingara z Bydžína došlo ke spojení starého a nového Vamberka, který byl rozdělen bratry Chrastštskými.

10.2. Židovský hřbitov

Židovský hřbitov se nachází na kopci směrem na Rychnov nad Kněžnou. Údajný vznik se datuje do roku 1673. Ale první zmínka o židovském hřbitově pochází z roku 1688 – prodej „jistého kusu stráně nad panskou loukou – slove Krchov židovský.“¹⁷⁷ Právní původ je

¹⁷⁶ KRÁL, Josef. F. *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*. Praha: Město Vamberk nad Zdobnicí, 1927, s. 7.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 145.

doložen z roku 1753. 27. května 1806 koupila židovská obec zahradu k rozšíření hřbitova (**Obr. 47, obr. 48**).¹⁷⁸

Vstup na hřbitov je umožněn přes márnici, z které se dochovalo pouze obvodové zdívko. Náhrobky ve větší míře pocházejí ze 17.-18. století. Nachází se zde na 500 náhrobků barokního a klasicistního typu. Nápisy jsou hebrejské, české a německé. Autory některých náhrobků jsou členové rodu Meilnických.

Uspořádání náhrobků je různorodé. Místy jsou umístěné těsně u sebe, jinde je mezi nimi dostatečný prostor. Půda, na které se hřbitov rozléhá, je podobně jako v Rychnově nekvalitní a zemina se ze svahu sesouvá.

10.3. Katolický hřbitov

Starý hřbitov se rozkládal u farního kostela sv. Prokopa. Původní kostel byl dřevěný. Roku 1677 byl kostel v takovém stavu, že bylo nutné jej opravit. Po zboření dochází k vystavění nového kamenného kostela v letech 1712-1714 za přispění hraběte Norberta Leopolda Libštejnského z Kolovrat.¹⁷⁹

Před přestavbou sv. Prokopa byl hřbitov přesunut ke hřbitovnímu kostelu sv. Barbory. Kdy k tomu došlo, se nedá zjistit. Později byl založen nový hřbitov nedaleko hřbitova u sv. Barbory.

Mezi tvůrce náhrobků a pomníků se dostalo několik významných osobností. A to rod Meilnických, dílna Františka Ducháčka, J. Víšek, Karel Michálek, J. Stehlík a J. Podpěra. Samostatnou kategorií zde tvoří náhrobky bez autora. Je to několik děl, u kterých se nepodařilo zjistit tvůrce.

10.3.1. Autor neznámý - Náhrobek rodiny Urbanovy

Náhrobek z poloviny 19. století je proveden v gotickém stylu (**Obr. 37**). Tvoří ho dvě spojená okna s dlouhými fialami. V každém z oken jsou jména a data zemřelých. Nad každým oknem je umístěna hlava v kruhu. V levém kruhu je hlava Krista s trnovou korunou. Jeho pohled směřuje ke středu náhrobku.

¹⁷⁸ KRÁL, Josef. F. *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*. Praha: Město Vamberk nad Zdobnicí, 1927, s. 146-147.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 233.

V pravém je hlava ženy s plachetkou přes vlasy. Její pohled taktéž směřuje ke středu náhrobku. Nad hlavami mají další okno, v němž je zobrazen Kristus ukřižovaný na kříži. Celý náhrobek je doplněn velkými květy.

10.3.2. Autor neznámý – Náhrobek rodiny Kotyzovy – Závodních

Kamenný náhrobek z počátku 20. století tvoří dva postranní sloupy a deska nesoucí jména a data (**Obr. 38**). Ústřední motiv zde tvoří žena – plačka, která má ve tváři smutný výraz. Dlouhé vlasy jí splývají přes rameno dolů. Celá postava je zahalena do drapérie zakrývající celé tělo. Pravou ruku má položenou na hrud', v místě kde se nachází srdce. Druhá paže je podél těla se zdviženým hřbetem ruky.

Na levé straně se nachází reliéf pahýlu stromu. Za zády ženě vyrůstají větve, které jsou složitě propletené. Místy jsou na větvích kupiny listů srdcového tvaru. Nad nimi je drobný kříž se stejně dlouhými rameny.

10.3.3. Autor neznámý – Hrobka rodiny Kubiasovy

Pískovcová hrobka z přelomu 19. a 20. století (**Obr. 39**). V současné době je část zrekonstruována a obnovena. Masivní část tvoří přístřešek. Po stranách jsou umístěny dvě mramorové desky s nápisy. Římsa nese zlatý nápis: „**RODINA KUBIASOVA.**“

Uvnitř se nalézá neopravená část náhrobku. Jsou zde tři bílé desky. Jedna je na podstavci a další dvě jsou umístěny nad ním. Celá hrobka je nad římsou zakončena půlkruhem, v němž je vyobrazeno Boží oko. Z půlkruhu vychází kříž, který má přes ramena přehozenou drapérii.

10.3.4. J. Stehlík - Hrobka rodiny Karáskovy

Hrobka je vytvořena z tmavého mramoru (**Obr. 40**). Vznik datujeme do první poloviny 20. století. Náhrobní kámen je typu jednoduché stély. V dolní části jsou po stranách umístěny dva nízké sloupy, na ně jsou dány dvě lucerny. Mezi sloupy se nachází obdélníková schránka s prosklenou přední stěnou.

Na náhrobku jsou zlatým písmem vypsána jména a data pohřbených. Pod jmény je připsaná role v rodině – manželka, syn. Pouze Karel Karásek má pod jménem napsáno

obchodník. Každé první písmeno jména a příjmení je iluminováno. Nad tím, ve vrchní části náhrobku, se nachází fotografie nejspíše Karla Karáska doplněná po stranách ornamenty.

10.3.5. J. Podpěra - Hrobka rodiny Zvoníčkovy

Kamenná hrobka z období kolem roku 1921 (**Obr. 41**). Na nízkém podstavci se nachází členitý náhrobek se dvěma nízkými čtyřhrannými sloupy po straně. Středový panel je osazen deskou se jmény, daty a citátem.

„Zde svadl žití Tvého květ,
Pán povolal Tě v lepší svět.“¹⁸⁰

Okolo je deska lemována sloupy s třemi kanelurami, které končí nad předělem ohraničujícím desku. Nad tím je umístěn kruh.

10.3.6. Karel Michálek

Narodil se 17. 6. 1860 a zemřel 28. 10. 1912. Působil jako akademický sochař na Rychnovsku.¹⁸¹ Setkáváme se s ním v Rychnově nad Kněžnou a ve Vamberku. Michálkova tvorba se nijak neproměňuje v závislosti na městě, kde působí. Stále se objevuje stejný prvek, a to použití sochy.

10.3.6.1. Náhrobek rodiny Dostálovy, Melkovy, Kosteckých

Pískovcový náhrobek je rozdělen na dvě části. Spodní část tvořící podstavec je umístěna na nízkém kvádru (**Obr. 42**). Většinu plochy zde vyplňuje lesklá černá deska s jednoduchým křížem a nápisem: „RODINA DOSTÁLOVA MELKOVA KOSTELECKÝCH.“ Tato část je zakončena zvlněnou stupňovitou římsou.

Nad tím je socha ženy se sepnutými dlaněmi směřujícími k nebi. Celé tělo má natočené na jednu stranu, zatímco hlava směřuje na druhou. Je halena do dlouhé drapérie, která kryje i hlavu. Tvář má smutný výraz bez propracovanějších detailů.

¹⁸⁰ Přesný přepis z náhrobku.

¹⁸¹ Informace z informačního panelu nacházejícího se před hřbitovem ve Vamberku. Z 26. 10. 2010.

10.3.7. Dílna Mielnických

Dílna Mielnických z Vamberka se řadí mezi jednu z nejdůležitějších. Její existence sahá přes dvě století a zahrnuje nejméně šest generací kameníků – sochařů, s velkou produkcí, kterou nacházíme po celém regionu.

Na jejich tvorbě lze pozorovat prolínání stavebních slohů do sochařství. Památky se dají nalézt i na židovském hřbitově ve Vamberku a v Rychnově nad Kněžnou.

Poprvé se s rodem Mielnických setkáváme v druhé polovině 17. století. Nejstarší údaje začínají Václavem Mielnickým z Nymburka, který měl syna Jana – kameníka a zedníka. Prvním usedlým ve Vamberku byl Matěj-Mates Mielnický¹⁸². Byl zedníkem a kameníkem. Mezi jeho díla patří plastika sv. Jana Nepomuckého v Rychnově nad Kněžnou z roku 1718.¹⁸³

Jan Ignác Mielnický, syn Matěje-Matese Mielnického, se narodil 24. června 1702 ve Vamberku a zemřel 19. dubna 1774 tamtéž. V roce 1740 dokončil kašnu pro Litomyšl.¹⁸⁴

František Antonín Mielnický starší se řemeslu vyučil u staršího, nevlastního bratra Jana Ignáce. Vytvořil plastiku Jana Nepomuckého v Přestavlkách z roku 1744, sousoší Jana Pavla v Rychnově nad Kněžnou z roku 1745.¹⁸⁵

František Antonín Mielnický sledoval svého otce při práci a tím měl možnost pochytit jeho výtvarné schopnosti i vyspělou řemeslnou techniku. Používal stejné šablony na formování říms, volut aj. Vytvořil plastiku Svaté rodiny v Dobrém, sochu sv. Jana Nepomuckého ve Zdobnici datovanou do let 1776.¹⁸⁶

Jan Josef Mielnický starší¹⁸⁷ je synem Jana Ignáce Mielnického. Podílel se na výzdobě chamareovského rokokového zámku v Nových Hradech u Vysokého Mýta. Měl syna Jana Josefa Mielnického mladšího¹⁸⁸.

Dalšími členy rodu byli Karel Antonín Mielnický¹⁸⁹, Karel Mielnický¹⁹⁰, Ernest Thomas Karl Melnitzki¹⁹¹, Josef Matěj Melnický¹⁹², František Melnický¹⁹³.

František Jan Melnický se podílel na výzdobě školy na Rennwege ve Vídni, kde tvořil 7 stop vysokou plastiku Krista. Pět jeho soch se dostalo na štít domu sv. Štěpána ve Vídni –

¹⁸² Narozen asi roku 1668 v Chrudimi a zemřel 28. prosince 1725 ve Vamberku.

¹⁸³ ZRUBEK, Rudolf. *Kamenná svědeckví doby: Baroko v kraji orlických hor*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum, 1996, s. 4-5. ISBN 80-900902-7-3.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 7.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 11-13.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 12.

¹⁸⁷ Narozen 15. března 1741 ve Vamberku a zemřel kolem roku 1800 tamtéž.

¹⁸⁸ Narozen 23. března 1767 ve Vamberku a zemřel 10. února 1817.

¹⁸⁹ Narozen 14. května 1770 ve Vamberku a zemřel roku 1821 tamtéž.

¹⁹⁰ Narozen 7. prosince 1803 ve Vamberku a zemřel 14. dubna 1853 v Olomouci.

¹⁹¹ Narozen 4. listopadu 1838 v Olomouci a zemřel 6. dubna 1889 v Olomouci.

¹⁹² Narozen 24. února 1778 ve Vamberku a zemřel 5. srpna 1853 ve Vamberku.

¹⁹³ Narozen 22. dubna 1799 ve Vamberku.

měli pět stop na výšku. Pro kostel sv. Otomara vytvořil Mielnický sochy čtyř evangelistů s jejich atributy.

10.3.7.1. Krucifix

Pískovcový krucifix z roku 1817. Krucifix je tvořen podstavcem s vystouplou patkou. Na podstavci se nalézá reliéf ženy zahalené do drapérie. Nad zvlněnou římsou jsou dvě baculaté tváře umístěné nad křídly. Vrchní část tvoří zvlněná lišta, která je ve svém středu přerušena. Dále je zde lidská lebka se zkříženými kostmi a obtočená hadem. Nad tím vším je kříž s ukřížovaným Kristem a nápisem „INRI.“

10.3.8. Umělecká dílna Františka Ducháčka

Ducháček – jméno kamenické rodiny ve Vršovicích. Spolupracovali spolu bratrance a společně dodávali kamenickou práci na katolický kostel v Kladně v roce 1898. František Ducháček vytvořil náhrobek rodiny Vilímkovy.¹⁹⁴

10.3.8.1. Náhrobek rodiny Vilímkovy

Náhrobek z konce 19. století (**Obr. 43-45**). Materiál použitý na výrobu je hoříčský pískovec. Vytvořen je podle modelu Josefa Strahovského¹⁹⁵. Pomník stojí na podstavci a uprostřed se nachází reliéfní zobrazení interiéru, který je na pravé straně částečně zakryt závěsem – zobrazen věrně, včetně vzoru na látce a trásní na okraji.

Uvnitř se nacházejí čtyři postavy, které jsou věrnými podobiznami redaktora a vydavatele „Humorů“ Josefa R. Vilímkova staršího, jeho ženy, vítající syna Vilímka mladšího a tisknoucí ruce snaše. Pod vyobrazením se nachází svazek růží a trní. Po stranách se nalézají dva sloupy dórského řádu s kanelurami.

Po stranách jsou umístěny dvě postavy. Nalevo se nachází démon, který má ruce zvednuté a skryté za kudrnatou hlavou. Z míst, kde ruce, končí vyrůstají blanitá křídla – končí za zády. Nahé tělo v dolní polovině kryje další pár křídel. Místo nohou jsou zde dva propletené ocasy s hroty na konci. Na pravé straně se naopak nalézá génius. Je vyobrazen ve stejné poloze jako jeho protějšek démon. Liší se tím, že křídla zde tvoří dlouhé peří. Od pasu dolů má podobu sukně proměňující se v perutě.

¹⁹⁴ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 149. ISBN 80-200-0969-8.

¹⁹⁵ Kameník působící v Praze.

Na architrávu je nápis „RODINA VILÍMKOVA.“ V prolomené římse bývala umístěna socha ženy s malým dítětem v ruce. V současné době zde není – byla zcizena. Na obloucích římasy jsou dvě postavy. Muž držící tiskařský lis a opírající se o úl. A žena s nádobou plnou ovoce.

Ležatá náhrobní deska je opatřena křížem a z každé strany je jeden nápis:

Vrchní:

„CO BŮH SPOJIL
ČLOVĚK NEROZLUČUJ“¹⁹⁶

Dole:

„RODINA
JOS. RICH. VILÍMKA
Z PRAHY“¹⁹⁷

10.3.9. Josef Víšek

Josef Víšek byl kamenický mistr. Narodil se 13. ledna 1853 v Praze a zemřel 23. srpna 1911 tamtéž. Pocházel z měšťanské rodiny. Studoval stavitelství na české technice, následně převzal kamenický závod svého otce.

Podílel se na kamenických detailech u budovy Národního muzea před rokem 1890. Vytvořil oltář z mramoru v zámecké kapli na Sychrově – v Liberci. Jeho tvorba se nachází spíše na Starém Městě pražském.

10.3.9.1. Hrobka rodiny Karešovy

Mramorový náhrobek z konce 19. století je proveden v antickém stylu (**Obr. 46**). Výrazným prvkem jsou zde dva sloupy umístěné po stranách. Sloupy jsou ionského řádu. Tvoří je patka, dřík s kanelurami a hlavice zakončená volutami, mezi nimi je deska se jmény a daty. Náhrobní kámen zakončuje římso s nápisem: RODINA KAREŠOVA. Nad tím je trojúhelníkový tympanon s reliéfními prvky.

¹⁹⁶ Přesný přepis z náhrobku.

¹⁹⁷ Přesný přepis z náhrobku.

10.4. Shrnutí

Sepulkrální vývoj na městském hřbitově ve Vamberku dosahuje rozkvětu na přelomu 19. a 20. století. Převážně se zde vyskytují rodinné hrobky, které jsou finančně nákladné. To však neznamená, že by zde nebyly běžné menší náhrobky – ty se ve velké míře vyskytují na novém hřbitově.

Nepřehlédnutelný je rozdíl co do materiálu, tak i do provedení náhrobků na hřbitově mezi lety od roku 1850 do roku 1935. Společným motivem jsou sloupy různých řádů, kříže, stromy, sochy. Dalším častým námětem je plačka v různých spodobněních. Takřka nezbytnou součástí jsou i citáty v českém jazyce.

Významnou roli v sepulkrální architektuře Vamberka sehrál rod Mielnických, který ovlivnil sochařskou tvorbu v okrese.

Netradičně pojatým náhrobkem je náhrobek rodiny Vilímkovy, který tvoří scénu z běžného života Vilímka. Toto dílo na celém hřbitově i v okolí vyniká. Nikde není žádný podobný náhrobek. Také se tu objevuje pojetí démona a génia v podobě, se kterou jsme se dosud v rychnovském okrese neseťkali.

Město Vamberk oplývá význačnými kameníky a sochaři, kteří zde mohli uplatnit svůj talent díky měšťanům, kteří měli dostatečné finanční prostředky.

Závěr

Cílem této práce bylo zmapování sepulkrální architektury v jednotlivých městech Rychnovska, které jsme zvolili zejména pro pestrost náhrobních kamenů a množství monumentálních rodinných hrobek. Hřbitovní památky na Rychnovsku patří k méně známým, přesto však jsou důležitým mezníkem v kultuře a historickém vývoji, protože jsou dokladem mnoha událostí – války, morové epidemie apod.

Představili jsme zde práce jednotlivých architektů, kameníků, sochařů a stavitelů, více či méně známých v rámci celé země. Došli jsme k názoru, že sepulkrální architektura byla převážně doménou bohatších měšťanů, kteří si nákladné hrobky či náhrobky mohli zaplatit. V závislosti na jejich postavení zde byly přidávány nápisy, sochy či symboly profese. U hrobky stavitele Štaubera jsme se setkali s pravítkem, kružítkem a návrhem stavby. Zároveň byly náhrobky zasazeny do kontextu s krajinou a místem, kde se nacházeli. Pokud byla hrobka větších rozměrů a významnějšího měšťana, je umístována u stěny a spíše blíže ke vstupu na hřbitov, zatímco náhrobky chudších jsou rozmístovány po celém hřbitově.

Literatury týkající se tématu není příliš mnoho. Často vycházíme z knih jednoho autora, encyklopedie, článku nebo jsme nuceni čerpat ze zdrojů internetu. Velmi nám pomohla badatelská tvorba významného Rudolfa Zrůbka, který tuto oblast zmapoval a popsal v mnoha brožurách či zpravodajích.

Nové poznatky do této práce přinesl terénní výzkum, kdy bylo nutné navštívit každý jednotlivý hřbitov, a to někdy i několikrát. Nezbytnou součástí bylo zdokumentování památek pomocí fotografií, které jsme si nafotili sami. V několika případech se vyskytl problém v možnosti nahlédnout na hřbitov, protože některá města starší hřbitovy zrušila. V Opočně je starý hřbitov obehnan kamennou zdí a uzavřen dřevěnou bránou, od které klíč vlastní město. Obdobné to je na židovském hřbitově v Rychnově nad Kněžnou.

Setkali jsme se zde s významnou dílnou Františka Ducháčka, s rodem Mielnických, který v okolí Vamberka působil ve velké míře, Václavem Bažantem a narazili jsme i na tvorbu významného architekta Jana Kotěry, který působil v Praze.

Došli jsme k závěru, že největšího rozmachu dosáhla sepulkrální architektura ve vymezeném časovém úseku mezi lety 1880-1914. Velké hrobky mají společný rys, a to snahu o symetričnost. Obě poloviny náhrobku mají stejný vzhled. Mezi častý motiv patří věnce – většinou vavřínové nebo květinové, vázy, kříže, stromy, voluty, palmové listy. Návrat k antice s sebou přináší sloupy v dórském, ionském a korintském řádu. Podoby soch se oprostují od

trpitelského Krista a přecházejí do postav mladých žen či mužů oděných do antického šatu, který halí tělo, ale zároveň kopíruje jeho siluetu.

Opomenuti nezůstávají ani andělé a plačky, které se staly nezbytnou součástí pohřební kultury. Dalším důležitým prvkem jsou nápisy či citáty, které ve velké míře charakterizují nebo přibližují život zemřelého.

Pouze v jednom případě jsme se setkali s démonem a géniem na jednom náhrobku naráz. Oba jsou zobrazeni stejně, rozdíl je v jejich křídlech. Jeden je má zobrazeny jako perutě, zatímco druhý v podobě blanitých křidel a navíc má na hlavě rohy.

U židovských hřbitovů jsme se setkali s nedostačujícím prostorem, který by měl být samozřejmostí při tak velkém množství náhrobků. Většina židovských hřbitovů je kulturní památkou, ale stav, ve kterém se nyní nacházejí, tomu neodpovídá. Na rychnovském židovském hřbitově prováděl restaurování dobrovolník, ten však před lety zemřel a od té doby se stav hřbitova výrazně zhoršil a mnoho náhrobků brzy zůstane ležet na zemi – svah je táhne dolů.

V některých případech jsou židovské hřbitovy volně přístupné, a tím vystavené všem živlům, které je mohou ohrozit. Na náhrobcích můžeme najít symboly spojených rukou, božího oka, židovské hvězdy, ruce držící knihu, kalichy, pochodně. Citáty nejsou používány v tak velké míře jak na katolických hřbitovech.

Autoři tvořící v okrese Rychnov nad Kněžnou nejsou závislí jen na jednom městě či zadavateli. Jsou schopni tvořit pro více míst, přičemž styl jejich práce se velmi proměňuje v závislosti na městě, ceně, zadavateli a jeho vkusu. Pravděpodobně se museli mnohdy přizpůsobit i ceně, kterou byl zadavatel ochoten zaplatit. Proto mnohdy dochází k nepoznání stylu jednoho autora a může být jednoduše zaměněn za jiného. Podle našeho názoru k tomu mohlo docházet tak, že se inspirovali jeden od druhého a snažili se využít prvky používané jinými autory ve své tvorbě.

Dá se pozorovat jejich umělecký rozvoj. To pouze v případě, že jsme se s nimi setkali několikrát. To znamená, že jsme setkali s několika jejich díly v různých městech a mohli jsme je porovnat.

Téma sepulkrálních památek na Rychnovsku je natolik rozsáhlé a nedostatečně probádané, že tato problematika není zdaleka uzavřena.

Resume

The aim of this work was to map sepulchral architecture in particular towns in Rychnov Region which were chosen especially for their diversity of grave stones and number of monumental family tombs. Sepulchral monuments in Rychnov region belong to less known; nevertheless, they are important terminus in culture and historical development because they can prove many events – wars, plague epidemics, etc.

There were presented works of particular architects, stonecutters, sculptors and builders more or less known within the whole country. We reached a view that sepulchral architecture was mainly domain of richer citizens who were able to pay for tombs and tombstones. In dependence on their position, there were added signs, statues of symbols of their professions. At builder Štauber's tomb there is a sign of ruler, drawing – compass and building project. Tombs also correspond to the context of the country-side and place where they were situated. In case the tomb was larger and belongs to a more important citizen, it was usually situated very near to the entrance to the cemetery, whereas sepulchres of poorer people were spread in the cemetery.

Terrain research brought to this work new findings and it was necessary to visit every single cemetery, sometimes repeatedly. Unavoidable part was to document monuments by the means of photography which were taken by us.

We found out the biggest expansion of sepulchral architecture was reached in 1880 – 1914. Large sepulchres have one common feature – to reach symmetry. Both halves of sepulchre have the same appearance. Wreaths – mainly laurel or flower, vases, crosses, trees, scrolls and palm leaves belong to the most frequently used motives. Return to the antique period brings columns in Doric, Ionian and Corinthian style. The image of statues are free of martylike Christ and they are transformed to young women and men dressed into antique clothes which cover body but also copy its silhouette.

Angles and weepers can be left out. They became the essential part of sepulchral culture. The next important elements are writings or quotations characterizing or describing the life of the dead.

There was only one case of a demon and genius together on one sepulchre. Both look the same, the only one difference is in their wings. The first one has pinions and the second one has membrane wings and horns on its head.

Most Jewish cemeteries are cultural monuments, but their nowadays condition does not correspond to it. We can find symbols of jointed hands, God's Eye, Jewish star, hands holding a book, goblets and cressets. Quotations are not used so much as in catholic cemeteries.

Authors creating in Rychnov nad Kněžnou Region are not dependent on one town or contracting authority. They are able to create in many places as the style of their work changes a lot according to the town, price, contracting authority and its taste. They probably had to adjust to the price which was paid.

The topic of sepulchral monuments in Rychnov Region is so broad and insufficiently explored that this problem has not been closed yet.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Historie města Rychnova nad Kněžnou. Dostupná z WWW <<http://www.rychnov-city.cz/mesto/historie-mesta.php>>

Informační panel před hřbitovem v Rychnově nad Kněžnou z 26. 10. 2010.

Jan Kotěra dostupný z WWW <http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Kotěra>

Mestodobruska.cz dostupná z WWW <<http://www.mestodobruska.cz/infromace.php?id=113>>

Obecpohori.cz dostupná z WWW <<http://www.obecpohori.cz/prezentace/kronika/01.php>>

Informační panel č. 8 v Rychnově nad Kněžnou – z 26. 10. 2010.

Informační panel nacházející se před hřbitovem v Rychnově nad Kněžnou – z 26. 10. 2010.

Informační panel nacházející se před hřbitovem ve Vamberku – z 26. 10. 2010.

Literatura

DVOŘÁK, Stanislav. *Rychnovské hřbitovy a pohřebiště*. Rychnov nad Kněžnou: [s.n.], 1935. 19 s.

ERBEN, Karel Jaromír. *Kytice*. Ostrava: Knížní expres, 2001. 181 s. ISBN 80-86132-48-X.

ERBEN, Karel Jaromír. *Mateří doušky*. Vydání 1. Praha: Československý spisovatel, 1969. 126 s.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. 200 s. ISBN 80-900895-1-8.

FIDLER, Vladimír; JUZA, Josef. *Město Kostelec nad Orlicí v historických datech*. Vydání 1. Kostelec nad Orlicí: Městský úřad Kostelec nad Orlicí, 1994. 53 s. ISBN 80-900044-7-4.

HLADKÝ, Ladislav. *Dobruška: Průvodce městem a okolím*. Vydání 1. Dobruška: Městské muzeum, 1972. 54 s.

JILEMNICKÝ, Alois. *Kámen jako událost*. Vydání 1. Praha: Panorama, 1984. 429 s.

KARASOVÁ, Daniela, a kol. *Jan Kotěra 1871-1923: zakladatel moderní české architektury*. Praha: Obecní dům, 2001. 411 s. ISBN 80-86339-08-4.

KOLDINSKÝ, Libor. *Týniště nad Orlicí: město v lesích. Historie slovem i obrazem*. Vydání 1. Vamberk: Město Týniště nad Orlicí, 2002. 312 s.

KRÁL, Josef F. *Paměti města Vamberka nad Zdobnicí*. Praha: Město Vamberk nad Zdobnicí, 1927. 399 s.

- LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Vydání 1. Praha, Koniasch Latin Press, 2001. 426 s. ISBN 80-85917-79-3.
- MACH, Jiří. *Židé v dějinách Dobrušky*. Dobruška: Městské muzeum Dobruška, 1997.
- MACH, Jiří – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (1. díl: Adámek-Laichterová)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005. 32 s.
- MACH, Jiří – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (2. díl: Lier-Žižka)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005. 60 s.
- MÁCHA, Karel Jaromír. *Máj – Marinka*. Vydání 1. Český Těšín: Alpress, 2000. 54 s. ISBN 80-7218-404-0.
- MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994. 230 s.
- NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.
- NEBESKÝ, Václav Bolemír. *Básně*. Praha: Lidové noviny, 2002. 191 s. ISBN 80-7106-598-6.
- NERUDA, Jan. *Povídky malostranské*. Praha: Orbis, 1951. 293 s.
- NERUDA, Jan. *Vším jsem byl rád!* Praha: Československý spisovatel, 1964. 139 s.
- NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Československý spisovatel, 1989. 286 s. ISBN 80-2020107-6.
- PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. 335 s. ISBN 80-200-1188-9.
- PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha-Litomyšl: Paseka, 2008. 64 s. ISBN 978-80-7185-926-0.
- RABYŠKA, Jan. *Kostelec nad Orlicí aneb Památky města Kostelce nad Orlicí*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1889. 88 s.
- ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Vydání 1. Šlapanice: Era, 2004. 480 s. ISBN 80-86517-64-0.
- STEINOVÁ, Iva. *Židovský náhrobek: Motivy zármutku a sklonu*. Zprávy památkové péče. 2009, 69, č. 5.
- SVĚTLÁ, Karolína. *Povídky a romány z Ještěda*. Vydání 1. Praha: Naše vojsko, 1959. 611 s.
- SVOBODA, Antonín. *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1924. 414 s.
- VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. 761 s. ISBN 80-200-0969-8.

VLČEK, Pavel., et al. *Encyklopedie českých klášterů*. Vydání 1. Praha: Libri, 1998. 778 s. ISBN 80-85983-17-6.

ZELENKA, Jiří. *Týniště nad Orlicí, minulé i dnešní*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou spolu s Městským národním výborem v Týništi nad Orlicí, 1979. 63 s.

ZRŮBEK, Rudolf. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993. 60 s.

ZRŮBEK, Rudolf. *Kamenná svědectví doby: Baroko v kraji orlických hor*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum, 1996. 69 s. ISBN 80-900902-7-3.

Seznam obrazové přílohy

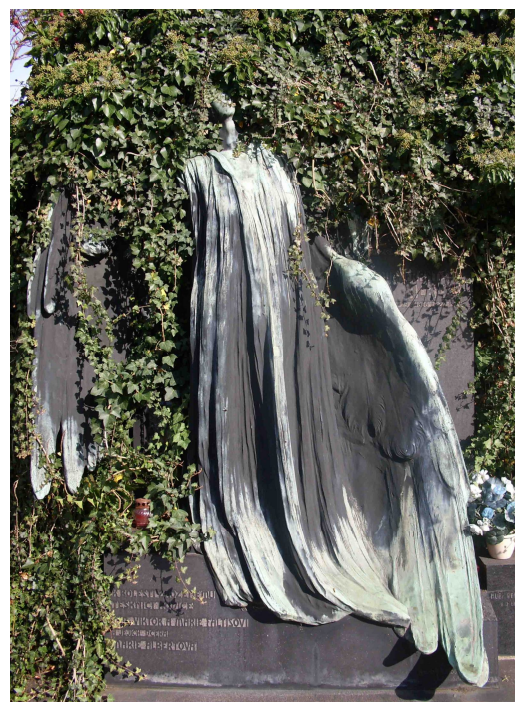
- Obr. 1 – Kostelec nad Orlicí; Rodinná hrobka Zeidlerova; konec 19. století; foto autorka
- Obr. 2 – Kostelec nad Orlicí; přelom 19. a 20. století; hrobka rodiny Faltysovy a Albertovy; foto autorka
- Obr. 3 – Kostelec nad Orlicí; počátek 20. století; náhrobek Máří Magdy Strakové; foto autorka
- Obr. 4 – Kostelec nad Orlicí; počátek 20. století; hrobka rodiny Petrákovy z Tutlek; foto autorka
- Obr. 5 – Kostelec nad Orlicí; foto autorka
- Obr. 6 – Kostelec nad Orlicí; konec 19. století; náhrobek Blažkových; foto autorka
- Obr. 7 – Týniště nad Orlicí; foto autorka
- Obr. 8 – Týniště nad Orlicí; konec 19. století; hrobka rodiny Kotkovy; foto autorka
- Obr. 9 – Týniště nad Orlicí; náhrobek rodiny Tučkovy; foto autorka
- Obr. 10 – Týniště nad Orlicí; počátek 20. století; náhrobek Durdíkových; foto autorka
- Obr. 11 – Opočno; rok 1885-1901; náhrobek Františka Umbella; foto autorka
- Obr. 12 – Opočno; foto autorka
- Obr. 13 – Opočno; rok 1891-1894; náhrobek Matěje Černoška; foto autorka
- Obr. 14 – Opočno; rok 1887-1892; náhrobek Jana Zohorny; foto autorka
- Obr. 15 – Opočno; rok 1882-1893; náhrobek Georga Pitka; foto autorka
- Obr. 16 – Opočno; rok 1920; náhrobek Karel Karlovský; foto autorka
- Obr. 17 – Opočno; rok 1815; náhrobek Anny Marii Hawelky; foto autorka
- Obr. 18 – Opočno; rok 1864; náhrobek Františka Aloisa Skuherského; foto autorka
- Obr. 19 – Opočno; památník Josephi Colloredo-Mannsfeld Principis; foto autorka
- Obr. 20 – Dobruška; rok 1886; hrobka rodiny Dostálový; foto autorka
- Obr. 21 – Dobruška; rok 1897; náhrobek rodiny Honkovy; foto autorka
- Obr. 22 – Dobruška; náhrobek rodiny Slavíkovy; foto autorka
- Obr. 23 – Dobruška; náhrobek rodiny Lhotskych a Linhartova; foto autorka
- Obr. 24 – Dobruška; rok 1874; hrob Josefa Hoffmana; foto autorka
- Obr. 25 – Dobruška; rok 1912; náhrobek P. Frant. Vojtěcha Hajzlera; foto autorka
- Obr. 26 – Dobruška; rok 1920; hrobka rodiny Laichterovy; foto autorka
- Obr. 27 – Dobruška; hrob Kosaře, Macha; foto autorka
- Obr. 28 – Dobruška; rok 1922; hrobka Lenfeldových; foto autorka

- Obr. 29 – Rychnov nad Kněžnou; mapa hřbitova; <http://rychnov-city.cz/odbory/hrbitov1.pdf>
- Obr. 30 – Rychnov nad Kněžnou; rok 1907; hrobka rodiny Libických a Kurcovy; foto autorka
- Obr. 31 – Rychnov nad Kněžnou; hrobka rodiny Aloise Štaubera; foto autorka
- Obr. 32 – Rychnov nad Kněžnou; rok 1908; sousoší Kalvárie; foto autorka
- Obr. 33 – Rychnov nad Kněžnou; rok 1914; hrobka rodiny Reinholdovy; foto autorka
- Obr. 34 – Rychnov nad Kněžnou; přelom 19. a 20. století; hrobka rodiny Štaubera; foto autorka
- Obr. 35 – Rychnov nad Kněžnou; rok 1911; hrob Josefa Mikše; foto autorka
- Obr. 36 – Rychnov nad Kněžnou; přelom 19. a 20. století; hrobka rodiny Holoubkových; foto autorka
- Obr. 37 – Vamberk; polovina 19. století; náhrobek rodiny Urbanovy; foto autorka
- Obr. 38 – Vamberk; 20. století; náhrobek rodiny Kotyzovy – Závodních; foto autorka
- Obr. 39 – Vamberk; přelom 19. a 20. století; hrobka rodiny Kubiasovy; foto autorka
- Obr. 40 – Vamberk; 20. století; hrobka rodiny Karáskovy; foto autorka
- Obr. 41 – Vamberk; rok 1921; hrobka rodiny Zvoníčkovy; foto autorka
- Obr. 42 – Vamberk; náhrobek rodiny Dostálovy, Melkovy, Kosteleckých; foto autorka
- Obr. 43 – Vamberk; 19. století; náhrobek rodiny Vilímkovy; foto autorka
- Obr. 44 – Vamberk; 19. století; náhrobek rodiny Vilímkovy; foto autorka
- Obr. 45 – Vamberk; 19. století; náhrobek rodiny Vilímkovy; foto autorka
- Obr. 46 – Vamberk; 19. století; hrobka rodiny Karešovy; foto autorka
- Obr. 47 – Vamberk; náhrobek; foto autorka
- Obr. 48 – Vamberk; náhrobek; foto autorka
- Obr. 49 – Rychnov nad Kněžnou; náhrobek; foto autorka
- Obr. 50 – Rychnov nad Kněžnou; náhrobek; foto autorka
- Obr. 51 – Rychnov nad Kněžnou; modlitba na zdi ve vozovně; foto autorka
- Obr. 52 – Rychnov nad Kněžnou; náhrobek; foto autorka

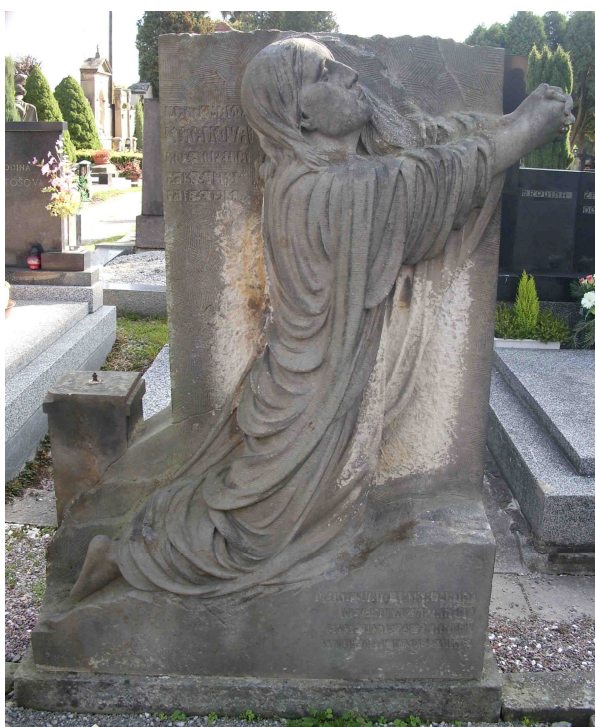
Obrazová příloha

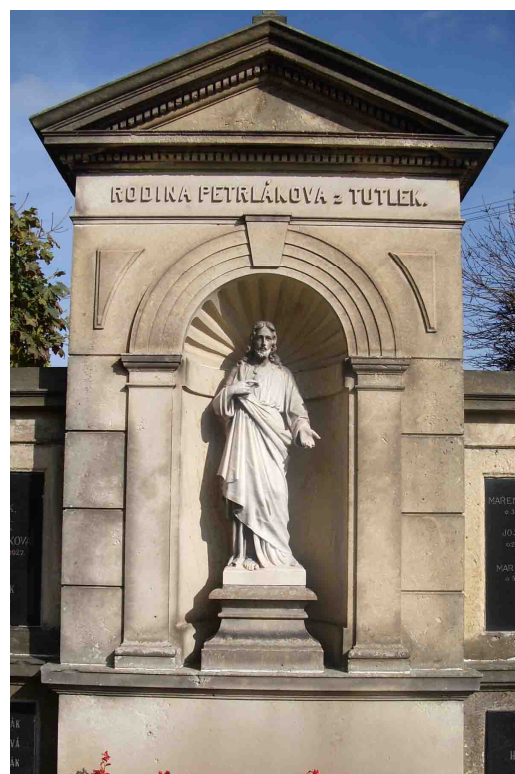
Obr. 1

Obr. 2

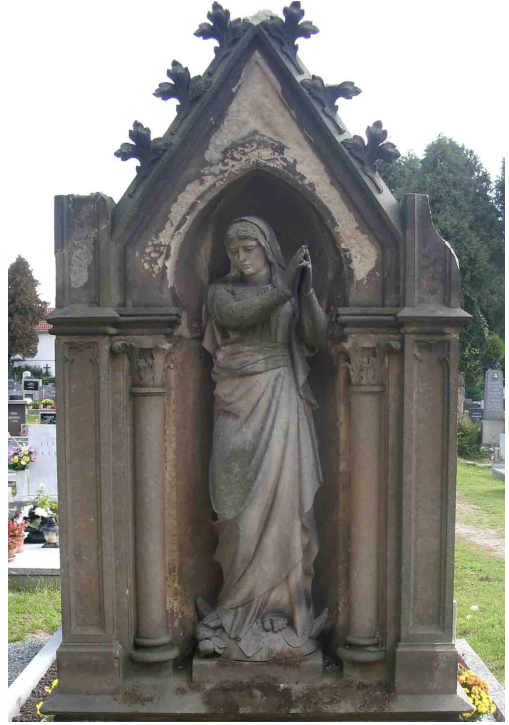
Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

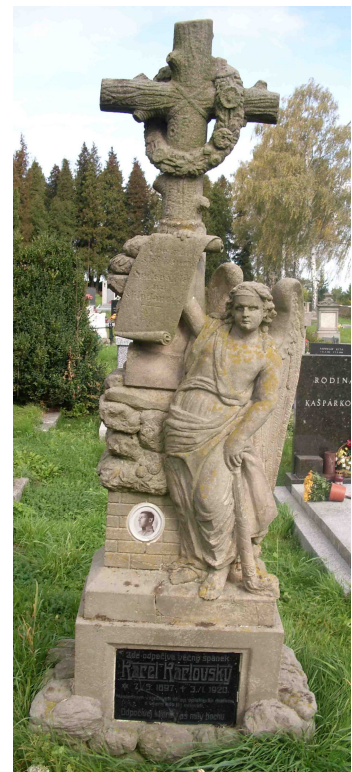
Obr. 13

Obr. 14

Obr. 15

Obr. 16

Obr. 17

Obr. 18

Obr. 19

Obr. 20

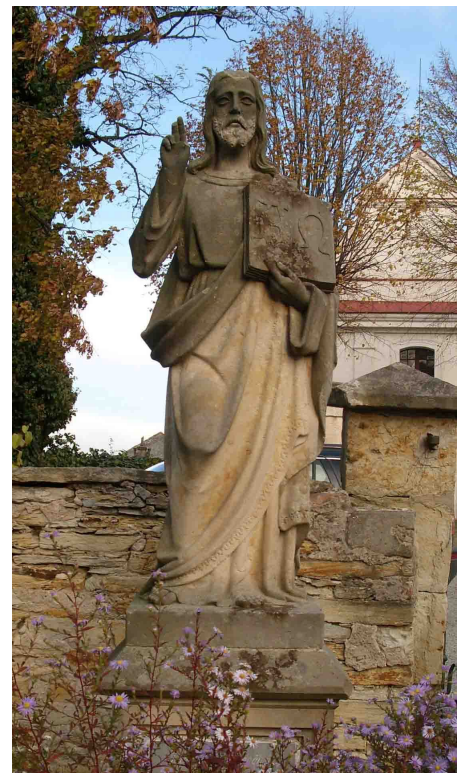
Obr. 21

Obr. 22

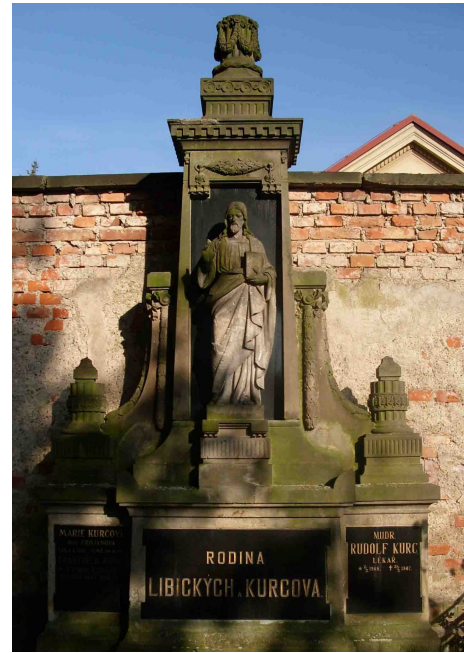
Obr. 23

Obr. 24

Obr. 28

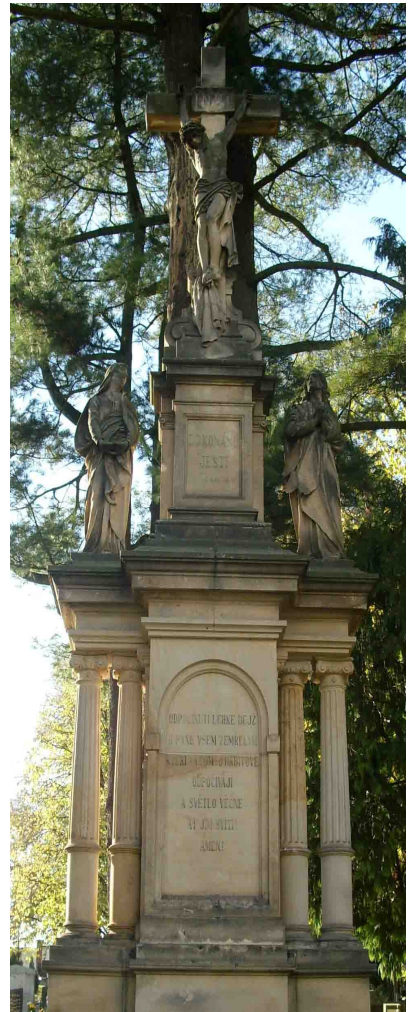
Obr. 30

Obr. 29

Obr. 31

Obr. 32

Obr. 33

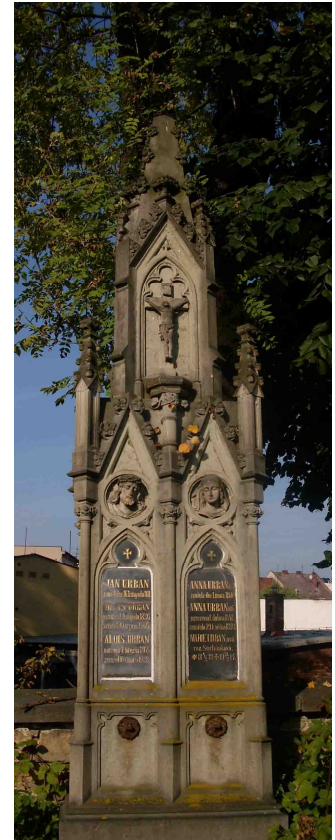
Obr. 34

Obr. 35

Obr. 36

Obr. 37

Obr. 38

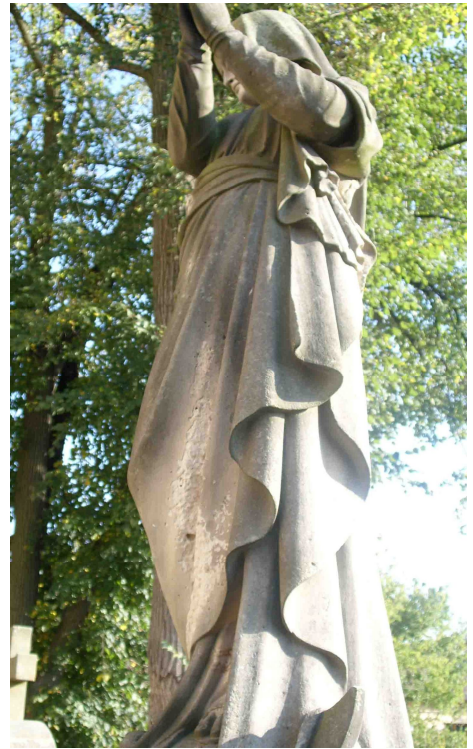
Obr. 39

Obr. 40

Obr. 41

Obr. 42

Obr. 43

Obr. 44

Obr. 45

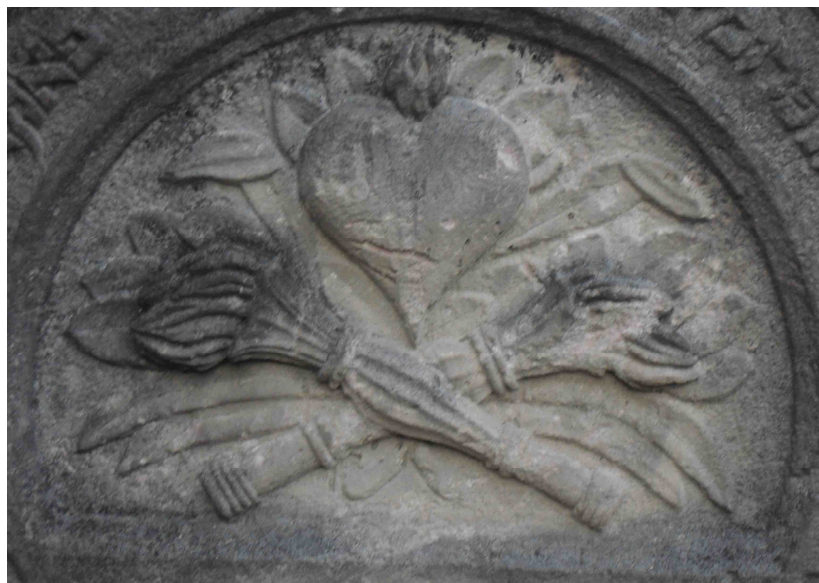
Obr. 46

Obr. 47

Obr. 48

Obr. 49

Obr. 50

Obr. 51

Obr. 52